

časopis *za* kritiko znanosti

**naše dni je
očila socialnem**

2

INFLACIJSKA KRIZA SVETOVNEGA KAPITALIZMA

3

Spirala ali zanka mednarodnega zadolževanja *6*

značaj tehnologije

8

Sodobna slovenska teologija dela

11

**NARAVA, OKOLJE &
EKONOMSKA KRIZA**

14

**ALTERNATIVNA
KRIMINOLOGIJA**

16

PRAKSA V PENOLOŠKIH INSTITUCIJAH

18

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG

19

ZAKAJ POTREBUJEMO

alternativno

20

KOMUNIKACIJO

GOLUBNJACA

21

57/1983

UDK 3

NAŠE OČIČENJE JE OČIČENJE SVOJIM Ljudem

Kronika študentskega gibanja

Iztok Ilich

Uvodna redakcijska pripomba: Izidu dela skupine avtorjev *Študentsko gibanje 1968/72* v zbirki KRT ob koncu lanskega leta je že sledila vrsta diskusij in drugačnih odmevov, ki so se navezali na problematizacijo tega obdobja novejših zgodovine. V tem času je bila knjiga praktično razprodana, od januarja letos pa objavlja posamezne odlomke iz nje v obliki feljtona beograjski časopis *Omladinske novine*. Časopis za kritiko znanosti je pripravljen prenesti diskusijo o tej problematiki tudi na svoje strani – kritike, pripombe, dodatne vire in dokumentacijo. V tem smislu bomo v nekaj nadaljevanjih objavili izbor iz doslej še neobjavljene kronike študentskega gibanja »Naše gibanje je boj za socializem«, ki jo je napisal junija in julija 1971 Izток Ilich. Naši objavi je avtor pripisal še nov uvod, sicer pa je izvorni tekst kronike pustil povsem nespremenjen.

Nekaj potrebnih pojasnil k rokopisu neobjavljene knjige Naše gibanje je boj za socializem Kronika študentskega gibanja

Od nastanka pričujočega rokopisa (maj-julij 1971) bo te dni minilo polnih dvanajst let. Tó pa je že tolikšna – čeprav še vedno ne zadostna – časovna razdalja, da je nujnih nekaj pojasnil, ki naj, vsaj v poglavitnih potezah, osvetlijo nekatere okoliščine, v katerih je nastajal ta zapis, ki mu doslej še ni uspelo postati knjiga.

V teh dvanajstih letih se je marsikaj zgodilo in spremenilo. Nekatere domneve in napovedi, nakazane predvsem v sklepnem poglavju, so se deloma izpolnile, drugi dogodki – in ljudje – pa so šli drugačno pot. Sicer pa namen tega pisanja ni bilo napovedovanje prihodnosti, o čemer navsezadnje priča že podnaslov: *Kronika študentskega gibanja*. V prvi vrsti je torej šlo za kronološki prikaz dogodkov pred, med in neposredno po tem, ko so študentje v Ljubljani zasedli Filozofsko fakulteto, ob robu pa je nanizanih tudi nekaj kritičnih oziroma osebnih komentarjev in opomb.

Ker vseh teh dogodkov seveda ni bilo mogoče prikazati mimo dogajanj v poznih šestdesetih letih v svetu in pri nas, ki so imela na usmeritev študentskega gibanja (predvsem v Ljubljani) bolj ali manj neposreden vpliv, je bil nujen vsaj informativen prikaz značilnosti in posebnosti študentskega revolta v nekaterih evropskih državah in večjih jugoslovanskih mestih.

Spričo naglice, pomanjkanja ustrezne literature, omejenega obsega (predvidene knjige) in drugih razlogov so ta uvodna poglavja v marsičem gotovo pomanjkljiva. Tudi za nekatere druge podatke in ugotovitve, navedene v rokopisu, se je pozneje izkazalo, da niso docela točne, a jih tedaj pač ni bilo mogoče vseh sproti preverjati. Toda tudi za tukajšnje objavo (nekaterih poglavij oziroma odlomkov) teh pomanjkljivosti in netočnosti nisem popravil (to so že ali bodo še storili drugi). Prvič zato, ker je, kar zadeva predvsem dokumentarno plat tedanjih dogodkov, velik del vrzeli že zapolnil zbornik *Študentsko gibanje 1968–1972*, ki je izšel ob koncu minulega leta, drugič pa zato, ker že zaradi manjših, kaj šele korenitejših korektur to besedilo ne bi bilo več tisto, kar je in kar mora ostati, namreč avtentičen – čeprav včasih nekoliko enostranski, premalo kritičen ali celo »navijaški« – dokument. Ponekod naiven, vendar vseskozi iskren zapis, ki kot tak nosi, tudi v svojih slabostih, močan pečat časa in vzdušja, v katerem je nastajal.

Kajti ena izmed odločilnih spodbud za pisanje je bila zmeda, neinformiranost ali celo (namerna) dezinformi-

ranost širše javnosti glede študentskih zahtev in kritik. Kako bi si bilo sicer mogoče pojasniti neredke zlonamerne tone (in ignoranco) v sredstvih javnega obveščanja ali pa v uvodu citirano izjavo dr. Rudolfa Obratčiča, znamenitega partizanskega zdravnika in tudi sicer človeka, ki mu gre za življenjsko delo vse spoštovanja, a je (neobveščen –?) vendarle brez pridržkov ostro obsodil »ultraške skupine med študenti«, ki da se jim hoče predvsem pustolovščin? Seveda so bila tudi drugačna mnenja, resnejši kritičnejši pristopi (med univerzitetnimi učitelji in drugimi izobraženci), a jih tedaj skoraj ni bilo slišati, pozneje pa so se mnogi raje umaknili in »pozabili« na svoje tedanje izjave. Nemara naposled še nekaj besed o usodi (eni izmed mnogih sorodnih usod) pričujočega rokopisa, ki, čeprav ni bil objavljen, vendarle ni ostal anonimen: prebralo ga je več deset ljudi, bil pa je tudi v pomoč sestavljalcev zbornika *Študentsko gibanje*.

Že ko so se ob koncu maja porajali prvi osnutki nekaterih poglavij, se je za delo začela zanimati založba Mladinska knjiga. Sklenjeno je bilo, da bo kronika izšla v okviru tedaj še žive zbirke »Pričevanja«, ki jo je urejal Bogdan Cepuder. Ta odločitev je narekovala še posebno naglico, češ: izdaja bo imela smisel samo v primeru, če bo kar se da sveža in aktualna. Tako je bil rokopis (blizu 200 strani) zaključen v pičlih dveh mesecih. Tone Stojko je prispeval vrsto imenitnih dokumentarnih fotografij (nekatero so bile pozneje uvrščene v zbornik *Študentsko gibanje*) in zasnoval opremo knjige, Marko Kerševan pa je napisal dovolj ugodno recenzijo. Izpolnjeni so bili potemtakem vsi potrebni pogoji za tisk, vendar so se tedaj, jeseni 1971 in v začetku naslednjega leta, začeli vrstiti (ne)pričakovani in (ne)razumljivi zapleti. Urednik je, na primer, predlagal krajšanje besedila, češ da je za »Pričevanja« preobsežno. Po več mesecih je oskuhljeni rokopis z nekaj novimi pripombami in predlogi znova spravljal v predal... Čez leto ali dve, ko vsa zadeva seveda ni bila več aktualna in »vroča«, se je izcimil predlog, da naj bi delo, »nekoliko« predelano in dopolnjeno, izšlo v zbirki »Družboslovje za mladino«, a se v naslednjih mesecih in letih tudi tam ni nič premaknilo – dokler nisem rokopisa umaknil in odnesel domov.

Če me spomin ne vara, mi več čas ni bilo niti enkrat naravnost rečeno, da delo ne bo izšlo, ker ne more ali »ne sme« iziti – spričo takšnih ali drugačnih razmer, okoliščin ali preočitnih slabosti in pomanjkljivosti. Spomnim pa se nekaj bolj ali manj »dobronamernih« namigov, naj vse skupaj raje pustim, če si nočem nakopati sitnosti.

Tako se je naposled tudi zgodilo. Rokopis, razen nekaj odlomkov v že omenjenem zborniku, ni bil objavljen, kajti tudi za samozaložbo, kar bi mi nemara edino preostalo, nisem imel ne pogojev ne prave volje. Pustil sem času čas...

V Ljubljani, marca 1983

Zakaj ta knjiga? – namesto uvoda

Mar vem, kaj je riž?

Kdo ve kaj o tem?

Ne vem, kaj je riž,

le ceno mu vem

Bertolt Brecht (»Ukrep«)

»Vse bi jih bilo treba zapreti! Bi jim že pokazal, naj se uči mularija! Ko smo bili mi mladi, nam kaj takega pač ni padlo v glavo; veseli smo bili, če smo lahko sploh študirali. Le pogledjte jih, kakšne lase imajo; iz takšnih še nikoli ni bilo nič. Kaj takega, saj še sami ne vejo, kaj hočejo. Kje pa imajo kaj za denar, dala bi jim nekaj, da ne bodo lačni...«

To je le nekaj utrinkov, nekaj mimogrede ujetih besed, ki so jih ljudje, če so se zadnje dni maja ustavili ali le šli mimo ljubljanske Filozofske fakultete, izgovorili bodisi kar tako, brez razloga, ali pa tudi premišljeno, strogo, žalostno, resno, proseče, ukazujoče, zlobno, dobrohotno.

Podobne čustvene reakcije skoraj vedno spremljajo nepričakovane, nerazumljive dogodke. V nas je nekaj, kar nas sili, da se opredelimo, čeprav včasih tudi prezgodaj in nepremišljeno. Tako je bilo pred Filozofsko fakulteto pa tudi drugod po Ljubljani – v lokalih, trgovinah, na avtobusih – zlasti prve dni. Pozneje so se začetne, v prvih trenutkih porojene opredelitve, začele umikati negotovosti. Tudi to je pri opazovanju dogodkov, ki trajajo dalj časa, običajno. Vse pogosteje je bilo slišati tudi: »Saj imajo prav, toda uspeli ne bojo, pri nas je tako in tako vse zastoj; no, pogledjte, še so tukaj, dobro se držijo; včeraj sem bral v časopisu, da so jih podprli tudi nekateri profesorji, celo rektor in dekan; po radiu sem slišala... na televiziji so rekli...«

V tem trenutku postane za mnenje neinformiranih ljudi odločilnega pomena aktivnost in odnos sredstev javnega obveščanja. Ta so pisala, govorila, kazala – objektivno, pomanjkljivo, skopo, nejasno, tudi zlonamerno in nenaodoma, tretji, četrti in peti dan zasedbe FF skoraj povsem utihnila. Zato so študentje na pol v šali, na pol zares pripomnili: »O vseh vsakdanjih, bolj ali manj pomembnih dogodkih, kot po navadi, o nas pa le: PROLETARCI VSEH DEŽEL ZDRUŽITE SE!« Napisali so tudi Izjavo o senzacionalističnem in tendencioznem informiranju sredstev javnega obveščanja (ki se nanaša predvsem na povsem neobjektivno poročilo v TV dnevniku dne 20. maja 1971). Tudi s tem ostaja vse nekako v mejah običajnega, pričakovane.

Toda večina ljudi še vedno ne ve o dogodkih na FF nič ali skoraj nič. Še vedno je zadovoljna s pavšalno oceno »nemnost« ali »počakajmo, bomo videli, kaj bo.«

Poslanci republiškega zbora skupščine SRS prislusneje dvema poslanskima vprašanju. Študentje dobe odgovor, vendar so z njim le deloma zadovoljni.

Še vedno vse v okviru pričakovanega. Če se le da, po srednji poti. Predvsem pa, čim manj hrupa. S po tihem pričakovanimi senzacijami ni nič. Dnevi minevajo. Ko je teden naokoli, dočakamo tudi konec zasedbe. Študentje, vsaj večji del, se razidejo: odidejo na počitnice ali se znova, resneje lotijo študija, da nadomestijo zamujeno. Nekateri si globoko odahnejo: mimo je! Nič posebnega torej?

Nasprotno! Na vse bi verjetno lahko slej ko prej mirno pozabili, če bi šlo morda le za nepomembno stavko, za študentsko muho ali za neuspeh pokus ustanovitve nove politične stranke, čeprav bi bil tudi to pomemben dogodek.

Toča ni šlo za to. Študentje, ki so se zbrali, so hoteli pravzaprav veliko več. Njihov nastop ni bil le kratkotrajna epizoda, marveč pomeni resničen začetek organiziranega gibanja – študentskega gibanja. Da, gibanja, v pravem pomenu te besede. Torej ne trenutne, že zaključene protestne akcije in ne prizadevanj manjše, ekstremne skupinice študentov, ki bi se hotela polastiti gibanja kot pomembnega potencialnega političnega subjekta, kot možnosti njihovih kasnejših manipulativnih akcij.

Študentje so se zbrali zato, ker se je nakopičilo že preveč nerešenih problemov, ker so hoteli pomagati trem svojim tovarišem, predvsem pa zato, da podprejo vsa pozitivna hotenja v naši družbi in njenem vodstvu, prav tako pa tudi zato, da enoglasno in ostro obsodijo vse, kar je v tem vodstvu, v vodilnih institucijah (predvsem v ZK) nepravilnega, nedemokratičnega, neodgovornega, samovoljnega, zaviralnega, zlasti če to nastopa v imenu delavstva, svobode, demokracije, socializma in napredka.

»Smisel naše akcije,« pravijo študentje sami, »je v konstituiranju študentskega gibanja, ki si bo sposobno mnogo bolj uspešno kot doslej prizadevati skupaj z

drugimi pozitivnimi družbenimi gibanji za pozitivne socialistične cilje kot so: 1. čim širša in čim bolj neposredna demokracija in 2. upravljanje, ki naj temelji na sodelovanju čim širših množic. S tem je torej študentsko gibanje zavestno nadaljevanje jugoslovanske ali socialistične revolucije in se skupaj z drugimi silami bojuje za realizacijo sklepov brionskega plenuma in drugih dokumentov, pomembnih za razvoj naše družbe (začeti od smernic iz leta 1968).«

Že iz tega kratkega, morda niti ne najbolj značilnega citata, je moč razbrati, da gre za izrazito levo usmerjeno akcijo, akcijo, katere namen ni toliko rušenje obstoječega, kot predvsem ostra kritika in iskreno prizadevanje za odpravo najbolj bolečih napak in pomanjkljivosti. Gre torej za novo dimenzijo aktivnosti študentov, za konstituiranje nove demokratične celice javnega mnenja, ki je v prihodnje ne bo mogoče kar tako obiti. Študentje so se končno zbudili iz dolgoletnega apatičnega dremeža: »Ne smemo molčati ob problemih, ki padajo na nas vsak dan v večjem številu. Pokazati moramo tej družbi (t. j. tistim, ki to družbo vodijo), da nam ni vseeno, kaj z nami počenjajo. Prekiniti moramo edinstveno prakso, da grede vse spremembe mimo nas, ne da bi nanje reagirali.«

Že ta premik v naši vsakdanji politični praksi, začetek novega obdobja, v katerem zahtevajo tudi mladi svoj prostor v dogajanju, ki je bilo doslej skoraj izključno domena odraslih, že ta prestop bi bil, zaradi pomanjkljivo, deloma pa tudi neobjektivno obveščene javnosti, vreden natančnejše obdelave, tudi posebne poglobljene analize. Ker pa bi takšna analiza zahtevala predvsem veliko več časa in hkrati večjo strokovnost (morda celo sodelovanje večje skupine ljudi), bi se manj strokovne, torej niti reportažne niti kronološke obdelave tako zahtevne in široko razvejane problematike, ki je pripeljala do enotedenske zasedbe ljubljanske Filozofske fakultete, skoraj zagotovo ne lotil, da me k temu ni tako rekoč prisilil še posebno zlonameren sestavek, ki hkrati kaže na dosti slabšo informiranost javnosti, kot je bilo to mogoče v začetku predvidevati, pa tudi

zato, ker je bil ta sestavek objavljen v časopisu z upoštevanja vrednim številom in strukturo bralcev.

V sestavku »Obsodba ultraške skupine med študenti« (TV-15, 3. 6. 1971) je komentator (S. F.) med drugim zapisal namreč tudi naslednje:

»Posebno tehtna je bila razprava dr. Rudolfa Obračunča, ki je skupščini tudi predsedoval... Zanimiva in neizpodbitna je bila tudi njegova ocena tako imenovanega »študentskega gibanja«. Dosedanje akcije in ankete med študenti so pokazale, da študentje na splošno početja nekaterih svojih kolegov ne podpirajo in ne odobravajo, pač pa, da gre za skupino, ki ve, kaj hoče doseči z ultraškimi gesli, kot so: takojšnja preusmeritev tovornega prometa z Aškerčeve ceste, gradnja novega univerzitetnega središča in podobno. Ti »nadobudneži« predvsem ne vedo ali pa ne priznajo v kakšnih razmerah je moral študent študirati v prejšnjih časih in v kakšnih razmerah študira študent v tujini še danes, ker sami izvirajo iz dobro situiranih meščanskih družin, ker so presiti in ker se jim hoče pustolovščin. Dr. Obračunč je razgalil in z dokazi zavrnil neosnovanost, absurdnost in zlonamernost raznih »zahtev« in početij te skupine, ki skuša izrabiti gospodarske težave in težave pri premarovanju zaostalosti naše domovine za nam tuje in sovražne interese ter gre celo tako daleč, da z letaki poziva na rušenje družbenega sistema. Dal je razumeti, da se proti tej skupini najbrž ne bo dalo ničesar storiti s prepričevanjem.

Njegova izvajanja so delegati prekinjali z dolgotrajnim in burnim odobravanjem. Povedal je namreč prav tisto, kar je vsem ležalo na srcu. V tem smislu je izzvenela tudi dodatna izvolitev dr. Obračunča kot delegata za mestno skupščino ZZB NOV, z volilnim postopkom pa se je plodno delo skupščine borčevske organizacije v občini Ljubljana Vič-Rudnik tudi končalo.«

Ta zapis je torej izbil sodu dno. Odločil sem se, da s pomočjo zbranega gradiva (biltenov SP, razglasov, lepakov, komentarjev v časnikih ter pogovorov z udeleženci dogodkov) sestavim nekak mozaik, ki bi kljub nezadostni časovni oddaljenosti od dogodkov, deloma v

obliki reportaže, deloma pa v obliki dokumentarnega kronološkega pregleda, poskušal podati kolikor mogoče avtentično podobo dogodkov pred in med zasedbo ljubljanske FF v zadnjih dneh maja ter v začetku junija leta 1971 – seveda dogodkov, kot sem jih kot opazovalec videl in doživel sam.

(se nadaljuje)

Literatura:

1. Problemi mlade generacije, Ernst Fischer, CZ, Ljubljana 1966;
2. Studentje na barikadah, Mitja Meršol, CZ, Ljubljana 1969;
3. Die Barikaden von Paris, Malte J. Rauch, Samuel H. Shirmbeck, Europäische Verlaganstalt, Frankfurt/Main, 1969;
4. Elita oblasti, C. Wright Mills, DZS, Ljubljana 1965;
5. Slovensko študentsko gibanje 1919–1941, Slavko Kremenšek, MK, Ljubljana 1971 (rokopis);
6. Monopolni kapital, Paul A. Baran, Paul M. Sweezy, »Stvarnost«, Zagreb 1969;
7. Družba, ki živi v izobilju, John K. Galbraith, CZ, Ljubljana 1964;
8. Človek organizacije, William Whyte, DZS, Ljubljana 1970;
9. Kineska revolucija, Mao Ce Tung, Vuk Karadžić, Beograd 1968;
10. Upor prekleth, Frantz Fanon, CZ, Ljubljana 1963;
11. Študentsko gibanje pri nas in v svetu (povzetek razprave, ki jo je organiziralo uredništvo revije Gledišta), Anthropos III–IV, Ljubljana 1969;
12. Stara in nova levica, Ernst Fischer, Prostor in čas 11/12, Ljubljana 1969;
13. Delavci in študentje, André Gorz, Prostor in čas 9/10, Ljubljana 1969;
14. Lenjin i nova ljevica, David H. De Grood, Praxis 1, Zagreb 1971;
15. Nova ljevica i neposredna demokracija, P. Quarello, Praxis 1, Zagreb 1971;
16. Beograjski, zagrebški ali ljubljanski študentski avantgardizem, Franci Pivec, Problemi 80, Ljubljana 1969;
17. Prispevek k razpravi o študentskem ne-gibanju na ljubljanski univerzi, Peter Vodopivec, Problemi 80, Ljubljana 1969;
18. Vrsta posameznih števil Tribune, Dela, Večera, Komunistična, Naših razgledov; 12 biltenov SP, ki so izšli med zasedbo FF, posamezni letaki, razglasi, odločbe, pisma... vse navedeno sproti, na mestu, kjer je bil citat uporabljen.

INFLACIJSKA KRIZA SVETOVNEGA KAPITALIZMA

Makoto Itoh

I. Inflacijska kriza v sedemdesetih letih

Moderni kapitalizem po drugi svetovni vojni je često veljal za uspešni sistem, ki se je bil sposoben izogniti gospodarskim krizam ter obdržati zaposlenost in dohodkovno rast ob učinkovitem delovanju kejnzejizanskih politik. Takšen pogled se je zdel primeren za petdeseta in šestdeseta leta, ko so kapitalistične dežele ubirale pot relativno vztrajne in stabilne gospodarske rasti. Seveda so bile celo v ZDA, ki so bile vodilne v povojnem svetovnem gospodarstvu, gospodarske recesije tako v letih 1953–54, 57–58, 60–61 in 69–70, vendar niso postale zelo globoke in so jih kmalu premostili. Posebno v šestdesetih letih se je zdelo, da gospodarstvo ZDA dokazuje uspešnost kejnzejizanske finančne politike (imenovana »Nova ekonomika«) pod Kennedyjevo in Johnsonovo administracijo.

Do radikalne spremembe je prišlo v sedemdesetih letih, ko je svetovni kapitalizem zajela splošna zelo resna gospodarska kriza. Preglejmo glavne obrise njenega nastanka v kronološkem zaporedju. Sistem Mednarodnega denarnega sklada (IMF), ki je deloval na osnovi konvertibilnosti dolarja v zlato, vsaj kadar so to zahtevale tuje vlade, se je dokončno zrušil, ko je Nixon v avgustu 1971 v celoti ustavil to konvertibilnost. Čeprav je veliko ljudi predvidelo takojšnje motnje v svetovnem gospodarstvu, so v letih 1972 in 73 v glavnih kapitalističnih deželah poslovne dejavnosti narasle. Sistem drsečih valutnih tečajev so poveljevali

kot uspešni sistem, ki je z odstranitvijo omejitev mednarodnega plačilnega ravnotežja naredil kejnzejizansko politiko na splošno bolj elastično. Toda medtem so kapitalistične dežele zaradi povečanja svoje denarne ponudbe kot posledice hitre rasti mednarodne likvidnosti pospešile inflacijo (1). Hkrati se je začelo skokovito naraščanje cen posebno bazičnih surovin kot npr. kmetijskih pridelkov, barvnih kovin, kavčuka in nafte. Letna stopnja naraščanja indeksov cen na debelo je v vseh glavnih kapitalističnih deželah razen v Zahodni Nemčiji še pred jesenjo 1973 že preseгла 10%. Potem ko je OPEC v štirih mesecih, od oktobra 1973 dalje, za štirikrat zvišala ceno nafte, se je stopnja naraščanja indeksov cen na debelo v kapitalističnih deželah (vključno z Zahodno Nemčijo) iz leta 1974 začela večati. Sledilo ji je naraščanje cen potrošniškega blaga in v teh deželah (razen Zahodne Nemčije) doseglo letno stopnjo nad 10%. V takšnih okoliščinah se ekonomske aktivnosti finančnih kapitalov niso mogle izogniti silovitim motnjam.

Po juniju 1974, ko je postala insolventna Herrstadtska banka v Zahodni Nemčiji, so imele številne banke kot n. pr. Mednarodna Lloyds banka in London County Securities (v Veliki Britaniji), Združena banka (v Švici), Franklin National in U. S. National Bank of San Diego (v ZDA), velike izgube ali pa so zašle v podobne težave. V večini dežel so naglo padli indeksi borznih tečajev. Na denarnem trgu in na trgu kapitala je zavladalo splošno vznemirjenje. Hkrati je bilo nujno zaostriiti splošno restriktivno finančno politiko, da bi obrzdali inflacijo. Tako so kreditni mehanizmi postali povsod zelo strogi, kar je porinilo obrestne mer navzgor.

T

Ta zelo utesnjena finančna situacija je skupaj z motnimi cenovnimi odnosi povečala število bankrotov in resne težave poslovnih firm. Začelo se je pospešeno krčenje reprodukcije. Obseg reprodukcije dežel OECD je od konca leta 1973 pa do jeseni 1975 padel za 13%. Brezposelnost je v šestih največjih kapitalističnih deželah celo po uradnih podatkih dosegla 14 milijonov. Obseg mednarodne trgovine se je v letu 1974–75 zožil za 10%. Svetovni kapitalizem je očitno padel v svojo največjo in najdaljšo gospodarsko krizo v povojnem obdobju: krizo, ki jo lahko pravzaprav imenujemo inflacijska kriza.

Očitno kejnzejizanska politika ni uspela uresničiti svojega cilja – preprečiti ali izogniti se naraščanju brezposelnosti, upadanju efektivnega povpraševanja in trmasti inflaciji v tem obdobju. Ali ni pravzaprav prej poslabšala položaja?

Od tod tudi izhaja velika izguba zaupanja v vsakršno kapitalistično vlado, kar se tiče izvajanja ekonomske politike. Ta izguba zaupanja je poglobila teoretično krizo neoklasične ekonomike. Neoklasična teorija ni bila le nesposobna v praksi ponuditi učinkovitih sredstev, ki bi preprečila ali ublažila gospodarsko krizo,

temveč se je pokazala tudi kot teoretično nesposobna za zagotovitev analitične osnove, ki bi pokazala, zakaj se takšna inflacijska kriza pojavi. Tako imenovana neoklasična sinteza je izgubljala svojo oporo v mikroekonomskih cenah in teoriji kapitala že v šestdesetih letih skozi kritiko neorikardijancev in marksistov. Zdi pa se, da je nedavno nezaupanje v drugo oporo, ki ima obliko makro-kejnizijanske teorije, podrla vse ostale temelje te površne sinteze.

Vodilna struja moderne ekonomike dokazuje svoje ozke meje, ki sta jih postavila šibkost ali še prej pomanjkanje teorij vrednosti in, znotraj teh, teorij kriz.

II. Kako uporabiti Marxovo teorijo krize?

Izhodišče marksistične ekonomike je popolnoma drugačno. Nasprotno neoklasični teoriji kapitalističnega sistema ne obravnava kot danega in večnega, niti ne poskuša zagotoviti političnih sredstev, ki bi sedanji sistem obdržala. Njen cilj je prej kritična analiza notranjih protislovij in njihovega razvoja, ki so značilna za pretekli in sedanji kapitalizem. Marxova teorija krize v »Kapitalu« lahko služi kot primerna osnova za takšno analizo.

Marxova teorija krize pa sama po sebi ostaja še nepopolna in vsebuje poglede, ki jih ni moč z lahkoto uskladiti, kot sem že povedal v nekem drugem članku (2). Pravilno razumevanje značilnosti modernega kapitalizma in njegove sodobne krize je moč zgrešiti, če uporabimo neprimerne stran Marxove teorije krize ali če osnovno teorijo uporabimo preveč direktno, ne da bi specifikirali konkretne okoliščine sodobnega svetovnega kapitalizma.

Z

Zdi se, da je npr. »Monopolni kapital« (1966) P. Barana in P. Sweezya posplošil navidezni uspeh ameriške politike porabe v petdesetih in šestdesetih letih. V knjigi namreč pravita, da naraščajoči ekonomski presežek monopolnega kapitala lahko absorbirajo prodajni napori velikanskih korporacij in predvsem vladni civilni in vojaški izdatki. Takšna analiza pelje do zaključka, da trenutno obstaja le neznatna možnost za revolucionarno akcijo proletariata naprednih kapitalističnih dežel in da je kakršnokoli pričakovanje svetovne revolucije lahko povezano le z odporiški gibanji in revolucionarnimi vojnami nerazvitih dežel.

Teorija krize zaradi presežka kapitala, ki jo je Sweezy nekoč skušal povzeti iz »Kapitala« v 9. poglavju svoje »Teorije kapitalističnega razvoja« (1942), tukaj sploh ni uporabljena. Teorija krize zaradi hiperprodukcije blaga tipa nezadostne potrošnje, ki ne izhaja iz »Kapitala«, je uporabljena, da bi razložila tendenco presežka, ki nastaja pod monopolnim kapitalom. Rezultat tega je, da ni mogoče proučevati obvladovanja samega kapitala s presežkom, niti z ekonomskim presežkom niti z blagovno ponudbo v svojem konkretnem razvoju. Predvsem zato, ker je bila navidezna stabilnost ameriškega kapitalizma v šestdesetih letih posplošena kot teoretični model monopolnega kapitalističnega sistema, sta avtorja skušala neupravičeno spregledati konkretne in zato zgodovinsko dokazane predpogoje, ki so omogočili absorpcijo pritiska k izbruhu čezmerne akumulacije kapitala. Zato ni dvoma, da je Baran-Sweezyjev »Monopolni kapital« komajda uporabljiv za razlago procesa svetovnega kapitalizma v sedemdesetih letih.

N

Naslednji primer neprimerne uporabe Marxove teorije krize sta deli D. Yaffeja in P. Bullocka (3). Oba pravzaprav zavračata teorijo krize zaradi hiperprodukcije blaga, toda razvijata teorijo krize zaradi hiperakumulacije kapitala direktno iz zakona tendenčnega padanja profitne mere, ne da bi to povezala s pojmom čezmerne akumulacije kapitala ob naraščajočih mezdni stopnjah. Zakon tendenčnega padanja profitne mere, ki nastaja zaradi naraščajoče organske sestave kapitala, pa sam po sebi ne preprečuje procesa akumulacije kapitala. Naraščanje mase presežne vrednosti, ki temelji na produkciji relativne presežne vrednosti in njenega preoblikovanja v kapital, se lahko nadaljuje v okviru delovanja tega zakona. Izgleda, da Jaffejev in Bullockov poiskus izvajanja nujnosti ekonomske krize iz tega zakona, na ta način samo kaže abstraktno potrebo kapitala, da ublaži pačajoči tempo akumulacije. Dokler njuna analiza modernega kapitalizma direktno temelji na takšni

teoriji krize, skuša zreducirati vsa konkretna gibanja svetovnega kapitalizma na abstraktni rezultat bodisi zakona tendenčnega padanja profitne mere, bodisi negotove potrebe, da bi se mu uprli. Zato skušata zgodovinsko dokazane predpogoje, neizogibnost in pomen povojnega »booma« in njegovega sedanjega zloma pustiti izven svojih glavnih proučevanj.

Kot sem že pisal (4) je treba Marxovo teorijo krize dopolniti kot teorijo presežnega kapitala, kjer je pojem čezmerne produkcije kapitala povezan z delavsko populacijo; to je treba narediti v tesni povezavi z Marxovimi teorijami akumulacije kapitala in kreditnega sistema. Z uporabo te teorije krize bomo dobili boljše analizo inflacijske krize sodobnega kapitalizma.

Osnovno teorijo krize na takšnem raziskovalnem nivoju temeljnega načela pa ne bi smeli direktno uporabiti pri konkretni analizi sodobnega kapitalizma. Prav tako te analize ne bi smeli jemati, kot da je takšna osnovna teorija krize njen končni cilj. Tukaj zelo ustreza Unova sistematična delitev raziskovalnih stopenj v Marxovi ekonomiki na načelo, razvojno teorijo in empirično analizo. Pri proučevanju sodobnega kapitalizma na stopnji empirične analize bi morali upoštevati zgodovinska stanja na svetovnem trgu in njihove dinamične spremembe skupaj s proučevanjem teoretičnih pojmov na bolj temeljnih stopnjah.

III. Čezmerna akumulacija svetovnega kapitalizma

V naši analizi sodobne inflacijske krize moramo gledati na zgoraj poudarjena stališča omeniti sledeča zgodovinska dejstva.

Inflacijska politika s pomočjo kontrole denarnega obtoka izhaja iz nacionalističnih poskusov, da bi z ločitvijo tujih in domačih ekonomskih odnosov ublažili posledice velike depresije v tridesetih letih. Zato je bila kejnizijanska inflacijska politika prvotno najbolj primerna za ameriško ekonomijo, ki je bila najbolj samozavestna. Vse druge kapitalistične dežele, kot se je najbolj radikalno pokazalo v nacistični Nemčiji, so svoja ozemlja na tujem politično organizirala v bloke, medtem ko so poostrele direktno kontrolo nad svojo domačo ekonomijo. Po drugi svetovni vojni, ko so bili politično-vojaški bloki razpuščeni pa inflacijska politika ZDA kot politični mehanizem ni mogla več dati popolne prednosti domači ekonomiji.

A

Ameriška vlada je morala zdaj sprostiti svoje inflacijske finančne izdatke, predvsem, da bi obdržala in zgradila celoten kapitalistični svet kot »svobodni« svetovni blok proti različnim napadom iz socializma. Že druga svetovna vojna je bila sama po sebi zelo zapletena, ker je vključevala socialistične in protisocialistične elemente, tako v mednarodnih kot tudi v domačih odnosih. Zato je ameriška vlada v povojnem kapitalističnem svetu zaporedoma nalagala velike dolarske sklade v obliki programov pomoči za evropsko in japonsko kapitalistično obnovo, razvojne pomoči za nerazvite dežele in vojaških izdatkov, ki naj bi obdržali vojaške zveze in baze ter postali nosilci protisocialističnih vojn. Na primer, celotna vsota ameriške pomoči, znotraj tega tudi Marshallov načrt, je med 1946–52 dosegla 35,9 milijard dolarjev, izdatki ameriške vlade za tujino so znašali, celo če ne upoštevajo vojaške pomoči med 1952–60, 41,5 milijard dolarjev, izdatki ZDA za vojno v Vietnamu pa so se do leta 1975 povzpeli na 139 milijard dolarjev.

V nasprotju s svetovnim kapitalizmom dvajsetih let, ko so vojni dolgovi in reparacije predstavljali hude obremenitve, sta bili ekonomska obnova in rast zahodnoevropskih dežel ter Japonske po drugi svetovni vojni, ob takšnem stalnem dotoku očitno veliko lažji. Kapitalistične dežele izven ZDA so ob delovanju kejnizijanske inflacijske ekonomske politike brez težav dopolnile svoje devizne rezerve in stalna razmerja menjave obdržale pod nivojem Mednarodnega denarnega sklada z dolarjem kot ključno mednarodno valuto.

Politično-vojaška poraba dolarskih skladov je bila koristna tudi za ameriški finančni kapital, ki je med vojno izredno povečal produktivne zmogljivosti. Na ta način je bilo moč poslovati s presežkom kapitala v mednarodnih odnosih: Dokler je ameriški finančni kapital obdržal svojo konkurenčno izvozno premoč je poraba mednarodnih dolarjev prinašala ugodne reakcije na efektivno povpraševanje po ameriškem izvozu. Kar se tiče učinka vojaških izdatkov na ameriško domačo zaposlovanje, Swezy računa, da je do konca leta 1970 število ljudi v vojaških silah (3,1 milijona) in v vojaški industriji (3,0 milijona) skupaj z indirektnim učinkom njihove zaposlenosti naraslo na 22,0 milijonov.

Če temu dodamo uradno statistiko brezposelnosti (7,9 milijonov), bi skupno število ljudi, ki bi brez vojaških izdatkov lahko ostali brez zaposlitve, doseglo 25,6% celotne delavske populacije, torej razmerje nad najvišjo stopnjo brezposelnosti (24,9), ki se je pojavila med veliko depresijo tridesetih let (6). Tukaj moramo omeniti, da je bil navidezni uspeh kejnizijanske politike tesno povezan s takšnimi protisocialističnimi vojaškimi izdatki.

Celo tako veliki dodatek efektivnega povpraševanja preko politično-vojaške porabe ni mogel v bistvu odstraniti tistih omejitev glede novih investicij v industrijsko opremo, kot posledice presežka fiksnega kapitala, ki ga je ameriški finančni kapital zgradil med vojno in v povojni ekspanziji. Zato so se ameriške investicije v opremo od konca petdesetih let nagibale k stagnaciji. Tretji veliki val centralizacije v zgodovini ZDA, ki je odražal takšno stagnacijsko tendenco realnega industrijskega investiranja, se je odvijal v šestdesetih letih. Z učvrstitvijo monopolnega značaja ameriškega finančnega kapitala je centralizacija okrepila stagnacijo investicij v opremo.

Nasprotno pa sta zahodnoevropski (še posebej zahodnonemški) in japonski kapitalizem ob hitri obnovi in rasti do šestdesetih let nadaljevala aktivne investicije v opremo. V teh deželah so z lahkoto opuščali ali obnavljali industrijsko opremo, ki je bila med vojno poškodovana ali zastarela. Nenehno so uvažali nove industrijske tehnologije, ki so jih skupaj z novo industrijo kot na primer petrokemijo ali elektroniko razvili v ZDA med in po (deloma tudi pred) vojno, in s tem povečali produktivno silo. Poleg tega sta imeli Zahodna Nemčija in Japonska majhne vojaške izdatke. Na razpolago je bila relativno cenena delovna sila iz poljedeljskih območij na Japonskem, za Zahodno Nemčijo pa iz sosednjih dežel EGS. Dokler so veljali takšni pogoji, sta Zahodna Nemčija in Japonska obdržali hitro ekonomsko rast.

V

V takšnem asimetričnem procesu se je mednarodna hegemonija ameriške industrije v šestdesetih letih očitno zmanjševala. Ameriški delež industrijskega izvoza se je od 28,7% v letu 1957 zmanjšal na 18,9% v letu 1970, ko ga je prehitela Zahodna Nemčija. V istem obdobju se je s 5,5% podvojil tudi Japonski delež. Poleg tega se je v zadnjem delu šestdesetih let v ameriški ekonomiji pospešeno kazala inflacija, ki jo je zaostrila vietnamska vojna. Zato je presežek ameriške zunanjetrgovinske bilance radikalno padel od 6,68 milijard dolarjev v letu 1964 na 0,63 milijard dolarjev v letu 1968 in se zniževal, dokler se ni leta 1971 spremenil v primanjkljaj.

Hkrati so Združene države Amerike v zunanji bilanci izgubile velike vsote zaradi vladnih izdatkov in izvoza zasebnega ameriškega kapitala. Zato je ponudba ameriških dolarjev pod okriljem sistema Mednarodnega monetarnega sklada, ki je zagotavljal konvertibilnost 35 dolarjev za eno unčo zlata, izgubljala svoji prejšnji čvrsti bazi v obliki velikega ameriškega presežka in zunanje trgovinske bilance, Mednarodna zlata mrzlica in dolarska kriza sta postali resni problem koncem šestdesetih let in sistem Mednarodnega monetarnega sklada s fiksnimi deviznimi tečaji se je leta 1971 končno zrušil.

Zato po eni strani mednarodni mehanizem, ki je omogočil navidezni uspeh kejnizijanske politike v razvitih kapitalističnih deželah vse do šestdesetih let, ni bil le univerzalni sistem blaginje, ki je zagotavljal zaposlenost, temveč sistem, ki je bil zelo odvisen od ameriške politično-vojaške porabe dolarjev v obrambo pred socializmom. Po drugi strani pa je bilo zaradi neenakega razvoja razvitih kapitalističnih držav, ob tej dolarski porabi pod okriljem Mednarodnega monetarnega sklada, zmeraj težje obdržati takšen mednarodni sistem, ki je služil za obvladovanje presežka kapitala svetovnega kapitalizma. V tem smislu sta se povojni mednarodni ekonomski in monetarni sistem do šestdesetih let kljub svoji navidezni stabilnosti v svoji osnovi protislovno nagibala k samouničenju. (7). Zlom sistema Mednarodnega monetarnega sklada v začetku sedemdesetih let simbolizira propad nekega navidezno stabilnega mednarodnega mehanizma svetovnega kapitalizma.

O

Od takrat naprej je ob drsečih menjalnih tečajih masivni spekulativni odtok ameriških skladov, ki naj bi se izognil devalvaciji dolarja, skupaj s prosto inflacijsko politiko drugih kapitalističnih dežel, ki je stremela za čim ugodnejšim menjalnimi tečaji izvoza, zelo pospešil inflacijo in povzročil silovit spekulativni »boom« vse do leta 1973. Zdi se, da je to v nekem smislu ustvarilo zadnjo fazo prosperitete, potem ko je relativno cvetoča akumulacija svetovnega kapitalizma v šestdesetih letih skoraj dosegla svoj višek. Ta proces zgoraj omenjenega

Spirala ali zanka mednarodnega zadolževanja

Leo Šešerko

Komu zvoní pri zadolževanju

V žurnalističnih izdelkih zadnjega časa postaja vse glasnejša grožnja, kakor zlovešča napoved, da »nebrzdano zadolževanje v tujini« zavzema problematične razsežnosti, da je »potuha« pri tem »hudo škodljiva«, da »zadolževanje v tujini dolgoročno in sistemsko še ni urejeno«, opozorila, ki se že iztekajo v histerični sklep, da je to »zadnji opomin«, ki je bil izrečen. Toda kdo dejansko »izreka ta zadnji opomin«, da ga sicer rutinsko pišejo žurnalisti, cinično vzdignjeni nad vse, o čemer pišejo, zdaj ponavljajo z že skoraj pristno prizadetostjo, komu je ta opomin dejansko izrečen in kaj mu bo sledilo, če ga, kot očitno že predhodne, ne bo upošteval?

Na ta vprašanja v teh opozorilih seveda ni mogoče najti odgovorov. Bralec, katerega radovednost je žurnalizem že zdavnaj ustrojil, bo celo še v znanstvenih prikazih tega problema odkril prav te iste tone, ki ga eksplicirajo tako, da ga še naprej mistificirajo, čeprav so namigovali, da bodo dali najaktualnejše odgovore. In vendar je zasluga teh prikazov, da se povzpenjajo do presenetljivo kritičnih prikazov funkcioniranja blagovne proizvodnje v socialističnem samoupravljanju.

Vendar se ti prikazi ob vsem polemičnem tonu ne morejo izviti stereotipnemu prikazovanju grešnikov, ki slabo delajo in zapravljajo, tudi v samoupravnem socializmu, predvsem pa nadvse radi zgolj uvažajo, in »tistih, ki izvažajo, na konvertibilne trge, in ki se niso zadolževali prek svojih možnosti«, čemur seveda pritiče, da se prvi izogibajo vzornemu plačevanju in so drugi v tem disciplinirani itd. Ta moralčni prikaz dobrega in zlega v mednarodnem zadolževanju predstavlja »pranje umazanega perila« ekonomskih protislovij samoupravljanja v javnosti in mu zato pripada nedvomna zasluga, da je korak k družbeni razjasnitvi teh protislovij, naj je tudi sam še tako protisloven. Po svojem bistvu je preveč radikalčen, ker slika protislovja mednarodnega zadolževanja v samoupravnem socializmu Jugoslavije v tako temnih barvah, kakor da bi bila v tem ravno kakšna specifičnost slovenske in jugoslovanske situacije, čeprav ravno nasprotno velja, da je to običajna situacija v večini držav v svetu in torej ni posebnega razloga, da bi bilo treba protislovja ekonomskega sistema socialističnega samoupravljanja celo žurnalistično tako brezobzirno črniti ravno zaradi mednarodne zadolženosti. Ta histeričnost mora torej imeti neke neeksplicirane razloge in da naredimo prvi korak k njihovi razjasnitvi, se je potrebno od vsakovrstnih kreditojemalcev ozreti h kreditodajalcem, ali je pri njih mogoče najti tisto idilično podobo sveta, ki je tako očitno odsotna na strani zadolženih.

Pihanje na dušo

Vse do 7. septembra 1982 se je zdelo, da jo je bilo od druge svet. vojne sem v resnici mogoče najti. Ta idila je imela podobo bančne rutine in je potekala vsak dan pred klasično kuliso svetovnega bančnega centra v newyorški bančni četrti. »Malo za tem, ko uradniki pri okencih newyorške bančne četrti obračunajo dnevno blagajno, pričnejo teči kompjutri v Clearinghouse Interbank Payments System, enem največjih mest za preverjanje kreditov, ki so ga ustanovile ameriške velike banke. V nekaj minutah sporočijo, katere bančne hiše so ta dan izdale več denarja, kot so ga imele na svojih kontih. Ob 16.30 obvestijo ustrezne zavode. Ti imajo natančno dve uri časa, da zakrpajo luknjo v svojem skladu. Če do 18.30 ne morejo sporočiti, da so izravnali

bilanco, blokira bančna inšpekcija konta in poslovne postopke – bankrot bi postal dejstvo. Običajno pa zadostuje že klic pri spoprijateljenih bančnih hišah, tako da v nekaj minutah pride do rešilne denarne transfuzije – rutinska zadeva.

Ko pa je šef newyorške filiale Banco do Brasil, ki opravlja posle brazilske državne banke, pretekle jeseni (7. 9. 1982), segel po telefonu, da bi kakor že mesece z vsakodnevno rutino zaprosil za pomoč nekaj milijonov dolarjev, je dobil v vse večjo grozo povsod isti odgovor: »Zelo mi je žal«. Prvič ni nihče več želel dati Braziliji ta večer manjkajočih 50 milijonov dolarjev predujema do naslednjega dne.« (Stern, Hamburg, 3. 2. 1983, str. 188–89)

S tem se je »svetovna gospodarska ureditev«, ki so jo zavezniki vzpostavili leta 1944 v Bretton Woodsu, znašla na robu svojega propada. Brazilija je zatem »mesece kotalila zapadle obroke kot povečujočo se sneženo žogo« od enega »črnega dneva« do naslednjega, dokler konec leta ni bila dosežena prehodna rešitev, »reprogramiranje« kreditov, kar seveda samo pomeni, da so bila plačila obrokov odložena za neko obdobje, za katero bo morala Brazilija prav tako povrniti še obresti na sicer že zapadle obroke in v njih še multiplicirane obresti. Zasluga za te enodnevnne premostitvene kredite Braziliji, pa gre Paulu Volckerju, predsedniku centralne banke Združenih držav, ki je vedno znova »pihal na dušo« omahujočim velikim bankam. Tega seveda ni počel zaradi kakšne posebne simpatije do največjega dolžnika med deželami tretjega sveta, zadolženega za več kot 100 milijonov dolarjev, ampak ker mu je bilo jasno, da bi brazilski kolaps in nezanesljiva plačilna sposobnost Mehike in Argentine, ki sta na drugem in tretjem mestu po zadolženosti, vodil k zlomu velikih bank. Citicorp je v te tri dežele vložila npr. devet milijard dolarjev, Chase Manhattan pa samo v Mehiko in Argentino 2,5 milijarde. V celoti je 80 ameriških bank posodilo več kot 30% svojega kapitala latinski Ameriki. Toda do te stopnje zadolženosti ni prišlo preprosto zaradi nekontroliranih apetitov južnoameriških držav po najmodernejši tehnologiji in zaradi prevelike širokogrudnosti velikih severnoameriških bank, kajti že najpreprostejši izračuni teh bank kažejo, da bi »dokončna plačilna nesposobnost enega samega velikega dolžnika povzročila med varčevalci v ZDA paničen naval na bančna okenca. Posledica bi bila verižna reakcija bančnih polomov. Če bi samo tri najbolj zadolžene dežele leto dni ne plačevale nobenih obresti, bi pet največjih bank v ZDA izgubilo 75% svojih dobičkov – in borzni tečaji na Wall Streetu bi strmoglavili.« (Stern, 3. 2. 83)

Nepreglednost kreditnih mehanizmov

Apetiti po kreditih so bili torej samo mehanizem za pomirjanje vesti oz. javnega mnenja v zadolženih deželah, da so velike banke lahko nalagale denar tja, kamor so ga gnali njihovi nezadržni apetiti po dobičku. In kot je pri kreditiranju običajno in torej prav nič presenetljivo, prinašajo bolj in bolj tvegani krediti največje oz. odločilne profite. Mednarodno kreditiranje je postalo dominantna oblika pretakanja profitov v svetu.

Število plačilno nesposobnih dežel se iz leta v leto povečuje. Leta 1975 je bilo le 13 zadolženih dežel pri privatnih bankah v plačilnem zaostanku, v začetku leta 1983 pa 35. Medtemi deželami so »najboljši naslovi tretjega sveta:« države izvoznice nafte kot Mehika,

Venezuela, Indonezija, Nigerija in Alžirija in relativno visoko industrializirani deleži s cvetočo zunanjo trgovino Brazilija in Argentina. Tudi mnoge afriške dežele in dežele »realno eksistirajočega socializma« kot Poljska in Romunija so zašle med plačilno nesposobne. Toda za velike ameriške banke je nevrvalgična točka »zgolj« latinska Amerika, kajti sem so pretočile t. m. petrodolarje, ki so jim bili zaupani zaradi obljubljenih visokih obresti.

V obetajoči posel so se seveda spuščale tudi manjše privatne banke, ki pa se niso hotele podrediti kakšni kontroli centralne banke, kajti šlo naj bi le za kratkoročne kreditne posle. Toda ti so se začeli proti njihovi volji spreminjati v dolgoročne in ti mali bankirji so se znašli v železnem prijemu nepreglednega kreditnega mehanizma, kajti pri zamujajočih plačnikih v tretjem svetu so morali odobravati vedno nove kredite, da bi ti lahko povrnili stare. Pri tem so se izogibali kontroli centralne banke kot kugi, kajti le tako so se lahko hkrati izognili paniki pri lastnih varčevalcih, ki bi jih takoj uničila.

Ni presenetljivo, da so pri pogajanjih o »preprogramiranju« mehiških dolgov ameriški pogajalci slučajno odkrili, da je »viselo v zraku« poleg »oficialnega« celokupnega dolga 80 milijard dolarjev še 6,5 milijarde, ki so jih ameriške male banke posodile v »medameriških« poslih prek filial mehiških bančnih hiš v ZDA. Tako si je Brazilija poleg uradnih 88 milijard dolarjev dolga naložila še 22 milijard dolarjev kratkoročnih kreditov pri tujih privatnih bankah.

Paradoks dviganja na bergle odplačilne sposobnosti

Afriške, azijske dežele in dežele »realno eksistirajočega socializma« so bile v glavnem odvisne od državnih kreditov ali kreditov z državnimi garancijami, ki so bili dani za srednja ali daljša obdobja predvsem po fiksnih obrestnih stopnjah, latinskoameriški dolgovi pa se v glavnem sestojijo (1980: 160 milijard dolarjev; 1982: skoraj 300 milijard) iz predvsem kratkoročnih privatnih kreditov z drsečimi obrestnimi stopnjami. Zato bi imel vsakršno južnoameriški državni bankrot posebej uničujoči učinek na mednarodno mrežo privatnih bank. Obenem pa pomeni vsak odstotek povečanja obrestne stopnje za Latinsko Ameriko dve milijardi dolarjev več dolga. Tako velja, da bi bilo od 800 v svetu posojenih milijard več kot četrtina izgubljenih brez stalnega odlaganja plačil in podaljševanja dobe kreditiranja. Vsakršno naraščanje odplačilne nesposobnosti pa seveda zahteva nove kredite, kar ima lahko za posledico prej naraščanje obrestne stopnje kot njeno padanje. Paradoks se zaostrojuje v tem, da vedno bolj negotovo mednarodno kreditiranje, kjer tisti, ki kredit daje, že sam še komaj verjame, da mu ga bo kreditirani sploh lahko vrnil, prinaša nominalno vse večji dobiček.

Pri tem se zlasti privatne banke rade poskušajo izvleči iz preveč tveganih poslov, da bi prišle izpod Damoklejevega meča bankrota in puščajo državne banke v vse bolj ozkem manevrskem prostoru odlaganja kreditov. Zato se kreditirajoče se centralne državne banke poskušajo izviti iz tega primeža na dva načina. Privatnim bankam v lastni deželi »pihaja na dušo«, da so posli vendar lukrativni in da gre navsezadnje vendar tudi za medbančno solidarnost, ki da zmore čudeže, hkrati pa so same pripravljene delati čudeže, da bi zadolženi deželi pomagale nazaj na bergle plačilne sposobnosti, pa naj velja kar hoče.

Posebej jasno je to prišlo do izraza pred dvema letoma, ko je bilo videti, da bodo banke Zvezne republike

Kajti že od konca leta 1978 je bilo v »najvažnejših terorističnih centrih« v veljavi izredno stanje in s tem vojaško pravo, tako da je imela vojska enaka pooblastila pred udarom in po njem. In kljub temu je terorizem usahnil po 12. septembru in pred sodišče je prišel celo voditelj MPH. Alparslan Türkeş, ki so mu priredili proces. V deželi je zavladal nekakšen red in mir, postavljena je bila kulisa, ki opravičuje udar.

Toda te brutalne oblike družbenih konfliktov so apostrofirale značilno ekonomsko situacijo pred vojaškim udarom. Tako je sredi leta 1979 takratni vodja opozicije Sleyman Demirel oprl svojo volilno kampanjo z geslom: »Ecevit – to pomeni zvišanje cen«. Ko pa je sam postal predsednik vlade, so se cene večine potrošnega blaga zvišale za približno 300%. Inflacija je v tistem času znašala okoli 100% letno ob množični brezposelnosti in gospodarski stagnaciji. Turčija je bila šolski primer stagflacije, se pravi gospodarske stagnacije in inflacije, ki sta si bili še v vseh klasičnih ekonomskih učbenikih alternativni, ki sta izključevali ena drugo, ki pa so ju povezovali v »normalnih oblikah«. Tako naj bi bila neka »normalna« stopnja inflacije, recimo do 10%, zlo, ki ga je treba tolerirati, ker spodbuja intenzivno gospodarsko rast. Državni birokraciji, omogoča namreč, da vsako leto natisne približno za 10% denarja, ki je bil v obtoku, in ga nameni za nove investicije. To naj bi potem poživljalo celotno gospodarstvo.

Militarizacija produkcijskega procesa

Razmere v Turčiji so bile leta 1980 seveda neznansko daleč od te podobe v ekonomskih učbenikih. 19. junija 1980 so časopisi poročali, da bo mednarodni denarni sklad (IMF) v naslednjih treh letih odobril Turčiji 1,6 milijarde dolarjev. Tako je znašala, skupaj s pomladi 1980 dano pomočjo »Organizacije za sodelovanje in razvoj« (OECD) 1,1 milijarde dolarjev, z 250 milijoni Saudske Arabije in 260 milijoni Svetovne banke, celotna pomoč Turčiji 3,2 milijarde dolarjev. Toda teh kreditov ni dobila brez pogojev. Tako je že leta 1977 takratna Ecevitova vlada skušala zapolniti zunanjetrgovinski deficit s krediti iz tujine. Vendar so bili pogoji OMF zelo trdi: razvrednotenje turške lire za 30–40%, zamrznjene delavskih plač, zamrznjene kmetijskih proizvodnih cen in zvišanje cen za produkte državnih gospodarskih podjetij. Socialdemokratska vlada je te pogoje zavrnila in izpeljala le junija 1979 razvrednotenje za 30%. Toda to ni zadoščalo za odobritev nadaljnjih kreditov, tako da je vlada trdila, da je Turčija izpostavljena zahodni gospodarski blokadi.

Po porazu Ecevita zaradi ekonomske mizerije je prevzel vlado Demirel, in ta je dobila širokogrudno kreditno pomoč kot branik pred Sovjetsko zvezo. Toda tudi tej vladi sta IMF in OECD postavila pogoje: ukinitve pravice do stavke in do verižnega zviševanja plač za pet let, ter da vlada določa mezde, zvišanje cen poljedelskih produktov ter omejevanje denarnega volumna.

Te pogoje, razen ukinitve pravice do stavke in verižnega zviševanja plač, je Demirelova vlada izpolnila, toda tudi za to je pripravila ustrezne zakonske predloge. Vojaški udar pa je potem na mah izpolnil še ta pogoj.

Kot gospodarstva tolikih nerazvitih dežel se Turčija otepa s strahovitimi disproporcijami v industrijski in infrastrukturni razvitosti različnih delov države, izrecno pa ga je ruinirala odvisnost od uvoza energije oz. nafte. »Sredi leta 1980 potrebuje Turčija približno 8 milijonov US dolarjev na dan za nafto. Če odvisnosti od nafte ne bo mogoče reducirati, se bo potreba po nafti v letu 1983 podvojila in pripeljala Turčijo pri rastočih cenah do absolutnega ruiniranja.« (The Turkish Economy, TUN4SIAD, Istanbul 1979, str. 297)

K nerazvitosti in njenemu reproduciranju pod vojaško diktaturo spada, »da velik del državnih izdatkov ni uporabljen za socialno infrastrukturo ali za reformo kmetijstva, temveč služi za izgradnjo militarističnega aparata. V zadnjih letih so dajali za vojaške izdatke 25% celotnega državnega proračuna; v primerjavi s tem za razvoj podeželskih območij 4,7% in za zdravstvo 3,8%. Če so bili proračunski izdatki za obrambo leta 1980 113,6 milijard turških lir (2,46 milijard DM), so jih po vojaškem udaru povečali na 334,7 milijard turških lir (7,27 milijard DM). Celoten proračun je obsegal pribl. 1.500 milijard lir.«⁴

Navidezna paradoksalnost tega razvoja, ki je priklical na dan vojaško diktaturo tako na Poljskem kot v Turčiji, da sta militarizirali produkcijski proces in delavce postavili pod vojaško zakonodajo in pred hitro sodišče, ker so svoje zahteve uveljavljali s stavko, je tako v dveh deželah kot v mnogih afriških in južnoameriških prišel do tiste točke, ko lahko stabilnost svetovnega trga, svobodno menjavo blaga in nanj opre klasične velike demokracije sodobnega sveta varujejo vse bolj le še regionalne vojaške diktature. Te postajajo prava oblika in garancija svobodnega pretoka profita, hkrati pa njihova vsakokratna izvorna oblika brutalnega vzdrževanja družbenega reda in miru daje temu procesu kolikor mogoče privlačno folklorno podobo.

Surovo tudi potrjuje idejo, da sta birokracija in tehnokracija dve frakciji kapitala in kot taki svetovno-zgodovinski kategoriji, ki pa lahko koeksistirata le v nadržavnih povezavah. V nerazvitih deželah birokracija v svoji najvišji, najbolj dovršeni formi, namreč kot soldateska, in sicer kot intronizirana soldateska, vbija v glavo celotni družbi, da je sama idealna forma družbenega, se pravi vsakršnega medčloveškega razmerja. Kaže ji njeno skorumpiranost vseh psov, kjer to ni militaristična skorumpiranost. Na Poljskem vlačí na primer politično garnituro izpred vojaškega udara na sodišče in sramotni oder, da njene lastne kreposti in vrline bolj sijejo na temnem ozadju. Soldateska s tem postaja v današnjem svetu temeljna produktivna sila, to kar je bila včasih znanost, kapital in delovna sila.

S tem je hkrati idealno odpravila razredni antagonizem. Prej so apologeti zatrjevali, da je razredni antagonizem sploh samo fantazma, torej le produkt nekontroliranih intelektualnih predstav. Zdaj postaja jasno, da se stari Hegel vendar ni toliko motil, če je povzdigoval v nebo birokracijo in soldatesko. Pravilno je zaslutil, da je prava bodočnost šele pred njo. Kako pa je s tehnokracijo? Njen mednarodni značaj je zanemarljiv, kolikor se pač ne uveljavlja neposredno kot tehnokratski center kapitala oz. svetovnega kapitala. Njeni lastni principi in praksa uveljavljanja ekonomskih zakonitosti, njeno nebrzdano dajanje ali jemanje kreditov, navijanje in zbijanje obresti, cen itn., jo mečejo na kolena pred birokracijo. Vojaški udari so samo pravna legalizacija takšnih stanj.

Toda tehnokracija s svojim forsiranjem svobodne menjave blaga, svobodnega gibanja lastnine in sploh kapitala, gibanja delovne sile, znanosti, čeprav le kot

produktivne sile kapitala, itn., hkrati ustvarja pogoje ne za asociacijo svobodnih proizvajalcev, temveč »le izpod birokracije osvobojenih proizvajalcev.« Tehnokracija si torej v tem spopadu z birokracijo ne zasluži podpore zato, ker je pač slabotnejši kontrahent in bo njena zmaga proletariatu lažja ovira za emancipacijo, ampak ker je zgodovinski korak naprej, ker svoboda, ki jo tehnokracija postavlja kot svoje geslo, tudi kadar je njena zavestna fraza, predstavlja enega od pogojev osvoboditve.

Opombe:

1. Janez Stanovnik, Mednarodni gospodarski sistem, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1982, str. 552
2. Hans Magnus Enzensberger, Najvišji stadij nerazvitosti, Časopis za kritiko znanosti 50/1982, str. 71
3. Jürgen Roth/Kamil Taylan: Die Türkei, Lamuv Verlag 1981, str. 16
4. Roth/Taylan, str. 39–40

UDK: 339.5 : 323.276

mednarodni krediti, birokracija, državni udari

Leo Šešerko: Spirala ali zanka mednarodnega zadolževanja

Značilnost sodobnega mednarodnega kreditiranja je, da prinašajo najbolj tvegani krediti odločilne profite, postali so dominantna oblika pretakanja profitov. Vse več držav v t. im. tretjem svetu zapada v situacijo, ko lahko le še vojaške diktature jamčijo odplačevanje mednarodnih kreditov. Pri tem prihaja do alternativ in spopadov, ko se birokracija in tehnokracija neogibno razideta in spopadeta, če ima tehnokracija sploh kakšne zgodovinske korenine in samostojen koncept razvoja. Beda in obilje sta v sodobnem svetu povezana, ni nobene deviške bede in nerazvitosti.

Tehnokracija s svojim forsiranjem svobodne menjave blaga in svobodnega gibanja kapitala, znanosti itn., ne zasluži podpore v spopadu z birokracijo in njeno najbolj dovršeno formo, soldatesko, zato, ker je slabotnejša, ampak ker je svoboda, tudi bornirana, pogoj osvoboditve.

UDK: 339.5 : 323.276

international debt, bureaucracy, coups d'etat

Leo Šešerko: The Spiral or Trap of International Borrowing

A characteristic feature of the present state in international lending is that risk-prone credits have come to bring in the largest profits and to represent the dominant form in profit distribution. An increasing number of states in the so-called Third World is reaching the point where only military dictatorships can guarantee repayment of international debt. Alternatives and conflicts arise in this process, in the course of which bureaucracy and technocracy inevitably part with each other, if of course technocracy can at all be considered to have an historical base and an independent concept of development. In the modern world misery and plenty come together, there is no pure misery and underdevelopment.

In its conflict with bureaucracy and bureaucracy's most perfect form, the military – technocracy, promoting freedom of trade and movement of capital, science, etc., does not deserve support because it is weaker but because freedom, even confined freedom at that, is a condition of liberation.

znajo tehnologije

in osnove strategije tehnološkega razvoja
v samoupravni socialistični družbi

Valentin Jež

Med osnovnimi vprašanji strategije nadaljnega razvoja naše družbe je tudi vprašanje tehnološkega razvoja. Nanj lahko gledamo iz različnih zornih kotov, vendar se kaže potreba po celostnem obravnavanju, ki bi vključevalo ekonomske, tehnične in družbene aspekte v smislu

temeljne politične orientacije samoupravne družbe. Ta naj bi bila končno, kot aplikacija ideologije delavskega razreda, merilo ustrezne izbire. Pojem tehnologije se zelo heterogeno uporablja v vsakodnevni praksi in v okviru najrazličnejših opredelitev

se srečujemo tudi z različnimi stališči glede njegove ideološke nevtralnosti. Tako izbira ustrezne opredelitve tehnologije oziroma vsebine tega pojma, kot razumevanje njene tehnološke determiniranosti, je precejšnjega pomena pri nadaljnjem, planiranju njenega razvoja.

Komisija zveznih družbenih svetov vse preveč krenila na indentificiranje vzorcev tehnološkega razvoja razviti kapitalističnih dežel.

Iz obravnavanih elementov analize tehnoloških možnosti v naših pogojih najprej zaključimo, da ne gre Jugoslavije obravnavati enotno, kadar planiramo njen tehnološki razvoj. Niti naravne niti zgodovinske osnove vseh republik niso toliko slične, da bi bilo možno ubrati isto pot. Tudi stanje tehnologije je po republikah tako različno, da bi kakršnokoli unificiranje pri obravnavanju zamegljivalo dejanskost. Kot smo videli, je razvitanost proizvodnih sil različna, bodisi zaradi različne stopnje avtomatiziranosti delovnih sredstev, bodisi zaradi različne zakladnice znanja, ki izhaja ali iz šolanja kadrov ali pa iz industrijske (ne-)tradicije. Receptivnost za prenos tujih tehnologij in možnosti za razvijanje lastnih naprednih tehnologij so različne tako glede stopnje, kot tudi zvrsti. Tudi možnosti oplajanja so, glede na obstoječe družbeno znanje, produkcijske izkušnje in manifestirano kreativnost (slonečo na prejšnjih dveh) različne. Industrijska tradicija in z njo povezani kulturni vzorci in vrednostne orientacije so prav gotovo drugačne npr. v SR Sloveniji, kot v SAP Kosovu. Že res, da ekonomska baza razvija družbeno zavest, toda vse preveč enostaven bi bil dialektični materializem, če bi hoteli zavest razvijati pospešeno tako, da bi v okoljih manj razvite družbene zavesti razvijali tehnološko vi-

soko napredno produkcijo. Cena take entropije nam je iz preteklosti znana.

Drugo, kar nam podatki s prejšnjih strani (in drugi) narekujejo, je, da bi bilo iluzorno misliti, da bi bila politika izključnega naslanjanja na lastne sile smotrna. Prav tako pa je iz vsega povedanega očitno, da bi dosedanja pot pri konzumiranju tujih licenc in drugih zvrsti uporabe tujega znanja, vodila ne le v vse večjo odvisnost od transnacionalnih družb in drugih oblik sodobnega kapitala, ampak še naprej destimulirala lastno kreativnost. Izhod je v primernem razmerju in razvijanju lastne osnove za plodnejšo preparacijsko fazo, ki so v izgradnji učinkovitega informacijskega sistema za diseminacijo tehnoloških informacij, stimuliranj in inventivnosti, večjem vlaganju v raziskave in razvoj na izbranih področjih in prevrednotenju današnjega pristopa do znanja.

Strategija tehnološkega razvoja po republikah mora poleg obravnavanih vidikov upoštevati prednosti posameznega gospodarstva. Čeprav smo v tem prispevku obravnavali le industrijo, to ne pomeni, da se je pri planiranju tehnološkega razvoja treba nanjo orientirati v vseh predelih naše domovine. Pomanjkanje hrane, energetska kriza in drugi vidiki gospodarskih težav v svetu so lahko dober nauk, da napredek ne pomeni zgolj visoke industrijske produkcije po konkurenčnih cenah itd. Diferenciran pristop pri razvijanju gospodarstva in v okviru tega tudi tehnologije bi ob ustreznih mehanizmih solidarnostnega prelivanja sredstev bolj krepil integriranost družbe, kot pa jo razdvajal.

Razvijanje tehnologije pomeni razvijanje celotne družbene strukture, to se pravi ne le ekonomske baze, ampak tudi njene nadstavbe. Ne le produkcijo in znanost, ampak tudi kulturo, moralo in druge elemente družbene zavesti moramo načrtno preoblikovati v dolgoročno preoblikovanju družbe. Ne smemo namreč pozabiti družbenih zakonov, ki oblikujejo prvi ali drugi sestavni del družbe v dialektiki odnosov med njima.

Pri vsem planiranju bodočega tehnološkega razvoja v naši družbi pa leži na nas dolgoročna obveza, da je pri tem treba zasledovati ideološke cilje, na katerih je zasnovana vsa današnja in projicirana struktura te družbe. Res bo potrebno pri tem pogledati realnosti v oči in se sprijazniti, da lahko izhajamo le iz dejanskega družbenoekonomskega stanja in je zato vsak naš tehnološki skok le kratek, zaradi česar bodo materialne možnosti še dalj časa omejene. Materialno blagostanje (predvsem pa tisto brez dejanske osnove) je pač treba jemati le kot en vidik človeške eksistence in sicer tisti, ki ob pomanjkanju ustreznega duhovnega ravnotežja ne pomeni znanilca človekovega uspeha v spirali njegove evolucije, ampak tragično degradacijo na nivo homo economicusa.

Opombe:

- ¹ K. Marx: Kapital I, Cankarjeva založba Ljubljana 1961, str. 201.
- ² K. Marx: Temelji slobode, Naprijed, Zagreb 1977, str. 9-10.
- ³ K. Marx: Kapital I, Prosveta, Beograd 1960, str. 283.
- ⁴ Prav tam, str. 547.
- ⁵ J. Majski idr.: Nekateri problemi v zvezi z zaščito in razvojem domačih tehnoloških inovacij; v zborniku: Družba, znanost, tehnologija, Delavska enotnost, Ljubljana 1982, str. 387-408.
- ⁶ V. Jež: Tehnologija kot faktor dezintegracije. Posvet o integracijskih in dezintegracijskih procesih v jugoslovanski družbi, Maribor 1982 (neobj. referat)
- ⁷ Statistički bilten, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1980, št. 1167.
- ⁸ M. V. Popović idr.: Društveni slojevi i društvena svest, Centar za sociološka istraživanja, Beograd 1977.
- ⁹ J. Županov: Egalitarizam i industrijalizam; v zborniku: Sociologija i samoupravljanje, Zagreb 1977.
- ¹⁰ V. Jež: Tehnologija, organizacija in samoupravljanje, Ljubljana 1980 (neobj. raziskovalno por.)
- ¹¹ Komisija saveznih društvenih svetov za probleme ekonomske stabilizacije: Osnove za strategiju tehnološkog razvoja, Beograd 1982

Sodobna slovenska teologija dela

Zlatko Mihaljčič

Ko je konec leta 1981 izšla okrožnica papeža Janeza Pavla II O človeškem delu (Laborem exercens), je sprožila precej zanimanja. Komentarji na Zahodu niso ostali samo znotraj verskega tiska in teologije, svojo pozornost sta mu posvetili tudi komunistična in levo usmerjena znanstvena publicistika. V Jugoslaviji in Sloveniji je bil odziv na encikliko dokaj skromen.

Enciklika ne pomeni radikalnega premika v katoliškem socialnem in političnem nauku, temveč prej odraža evolucijo, ki jo je doživela katoliška misel v obdobju po II. vatikanskem koncilu. Še naprej namreč ostaja znotraj tradicionalnega pojmovanja odnosov med kapitalom in delom. Brez dvoma pa se tako, kot nobena enciklika s socialno vsebino doslej (Rerum novarum 1891, Quadregesimo anno 1931, Mater et Magistra 1961, Populorum progressio 1967), odpira nasproti »svetu dela«. To je prvi papežev dokument, ki izhaja neposredno iz dela, s tem pa se katoliška doktrina, vsaj posredno, odpira tudi proti marksizmu. To približevanje seveda zahteva odgovore na nova vprašanja, ki se pojavljajo na teoretični ravni, pa tudi v vsakdanjih, »praktičnih« družbenih odnosih.

t

Tako imenovana »teologija dela«, je bila do sedaj v katoliški in slovenski katoliški teologiji dokaj slabo zastopana.

Z njo se je med teologi na Slovenskem eksplicitno ukvarjal samo Vekoslav Grmič, deloma pa tudi Vladimir Truhlar in Anton Trstenjak. Drugi so se problematike dela dotikali v svojih spisih le mimogrede, obrobno.

Enako, kot velja za celotno sodobno slovensko teologijo¹, se tudi eologija dela giblje »korelativno z razvojem katoliške teologije v svetu, namreč (...) z njeno vodilno in bazično linijo.«² To pomeni, da ne zapuša območja katoliške ideologije ter da se le polagoma osvobaja sholastične tradicije.

Klasična katoliška teologija dela je nastala v srednjem veku, vendar segajo njeni začetki še bolj nazaj v zgodovino. Katoliška cerkev je ob svojem nastanku namreč prevzela določen sistem vrednot, ustvarjen v judovsko-krščansko-islamski tradiciji, ki je pravzaprav izoblikovala celoten mediteranski kulturni kompleks. Centralna ideja klasične teologije dela, je poznavanje dela kot kazni za izvirni greh. Sveto pismo pravi: »Bodi prekleta zemlja zaradi tebe! V trudu se boš živil od nje vse svoje dni življenja. Trpljenje in osat ti bo rodila, in vendar boš moral poljsko zelišče jesti. V potu svojega obraza boš užival kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, ker si vzet iz nje.« (1 Mojz 3, 17-19). Vendar srednjeveška teologija poudarja, da delo kot kazen nima maščevalne, temveč vzgojno funkcijo. Delo omogoča človeku, da se spokori in po smrti ponovno zaživi v »nadnaravnem redu«, rajju. Tako pojmovanje je bilo seveda idealno ideološko kritje za izkoriščevalske produkcijske odnose.

To se še bolj jasno vidi iz srednjeveškega cerkvenega nauka, ki dela ne šteje kot splošno obvezo. Delo kot metoda spokoritve je bilo vezano le na najnižje sloje. Tistih, ki niso delali, a so imeli druge vire za preživljanje, cerkev ni štela med grešnike. Vzor v tedanjem času ni bil delaven človek, temveč človek, ki se predaja molitvi in kontemplaciji. Takšen vzor se v glavnem v cerkvi propagira še danes, vendar v ravnotežju z idealom človeka, ki je predan tudi ustvarjalnemu delu.

Z nastankom novih, kapitalističnih produkcijskih odnosov se je spremenil družbeni značaj dela. Razvoj proletariata iz »razreda po sebi« v »razred zase«, oziroma vse večje zaostrovanje razrednih nasprotij, je sililo cerkev, da poskuša delavstvo ohraniti pod svojim okriljem. (Mimogrede, sodobni slovenski teologi še vedno navajajo potrebo po ohranitvi delavstva pod cerkvenim vplivom kot glavni smoter teologije dela.) Pojmovanje dela kot kazni za izvirni greh je v razmerah blagovne produkcije kaj malo primerno za uresničevanje navedenega cilja. Zato se je pričel cerkveni jezik opazno spreminjati. Vse bolj se poje himna na čast delu, opomini, da je delo kazen za izvirni greh, pa postajajo vse bolj fragmentarni. Delo kot pot do odrešitve postaja vse pomembnejše, pri vsem tem pa teologija trpljenje pri delu še vedno pojmuje kot božjo voljo. Tako je tudi zapisano v svetem pismu, vendar pa to trpljenje nikakor ne zmanjšuje odrešujoče vloge dela.

t

Takšen razvoj svetovne katoliške teologije je privedel do tega, da vsi sodobni slovenski teologi iščejo bistvo človeka v njegovem delu. Delo je za človeka sinteza med obvladovanjem stvarstva in njegovim preseganjem, transcendiranjem. Evolucija srednjeveške teologije dela je šla predvsem v tej smeri, da sodobni slovenski teologi v delu ne vidijo zgolj njegove individualne oziroma individualno-transcendentne dimenzije, temveč tudi socialno. Stvarstvo ima svojo avtonomnost (ki seveda ni popolna), delo pa omogoča razvoj celotne človeške družbe. »Zato je vodilo (norma) vse človeške dejavnosti to, da v skladu z božjim načrtom (consilium) in božjo voljo ustreza resnični blaginji človeškega rodu

take znanosti je dokazovanje edinopravnosti, odrešitnosti cerkvenega nauka. S tem pa prihaja ta nauk seveda v protislovje s samim svojim bistvom. Ker hoče biti »sodoben«, nujno zapuša svojo zgolj vertikalno usmerjenost. Ker se želi obnašati kot subjekt svojih resnic, ker ponuja odgovor na vse, s tem ubija svojega lastnega boga, ki ga skuša dokazati. Ubija namreč boga kot Sveto in Skrivnostno.

S tem, ko je teologija ločena od družbene prakse (nanjo se ozira samo toliko in samo zato, da »dokaže« pravilnost svojih postulatoričnih trditvev), ji je dana možnost, da se emancipira in postane »čista« teologija, ki ima univerzalno in občo veljavo. S tem, ko se dvigne nad zgodovino, ji je dana možnost, da postane moralni reformator, ki brani mezdne odnose.

Teologija dela neprestano zahteva spremembo zavesti vseh tistih, ki so vključeni v delovni proces, od »neposrednih proizvajalcev« do »delodajalcev«. Apelira na tiste, ki ovirajo, da bi bil delovni proces takšen, kot mora biti, naj se vendar poboljšajo in ustvarijo razmere, ki bodo omogočale delo kot aktivno plat človekove bogopodobnosti. Vse to seveda izvira iz prepričanja da je takšno ali drugačno življenje stvar zavesti, »dobre volje« »upoštevanja principov«, po katerih se mora ravnati »življenje«. Kot je o tem pisal že Lukács, se družbena praksa na ta način pretvarja v obliko dejavnosti izoliranega posameznika. Najpogosteje uporabljena beseda v tekstih teologov je »človek«. Neprestano pridigajo temu človeku, naj spremeni svojo zavest, naj v svoji praksi uresničuje ideale. Ostajajoč na istih družbeno-materialnih temeljih naj delavec deluje tako kot je to všeč cerkvi:

»Ker je to meni (šomoštru – op. pis.) mišljivo, je ljudem mogoče, kar je ljudem mogoče, zato naj bi to bili, zato naj bi bil to njih poklic; in končno je ljudi treba jemati le po poklicu, le kot poklicane. In nadaljnji sklep? Ni posameznik človek, temveč misel, ideal je človek-rod-človeštvo.«³⁹

Višek neučinkovitosti takšnega moraliziranja se pokaže v zahtevi: kapital mora služiti človeka, ne pa obratno. Neuresničljivost take pobožne želje znotraj kapitalsko-blagovne produkcije osvetljuje utopičnost katoliške moralke. Teologija dela se tako pokaže kot beg teologije pred ekonomijo v moralo. Ta morala si neprestano nekaj prizadeva, ne da bi to tudi storila.

Na tej točki se zastavi vprašanje, ali gre pri teologiji dela zgolj za dobromamerno pridigarstvo in moraliziranje, ali pa morda vsebuje tudi določene politične cilje, oziroma, ali je ta teologija tudi socialni program. Delo je v slovenski teologiji izenačeno z »življenjskim slogom vernega človeka«. In kaj to pomeni? Življenjski slog mora biti »vestno opravljanje poklicanega dela«, »izpolnjevanje poklicnih in stanovskih dolžnosti;« Gre torej za vcepljanje »zvestobe«, »vestnosti«, zavesti o »dolžnosti« do obstoječe družbe. Temu je Marx svoje dni rekel produciranje »notranjega farja« pri ljudeh. Gre za ustvarjanje občutka, da so obstoječi produkcijski odnosi odlika, da je pristanek na družbeni red pogoj za potrjevanje človekove bogopodobnosti.

Praktičnih razlogov, ki vodijo slovensko teologijo dela k takem naziranju je več. Skoraj v celoti pod okriljem uradne vatikanske teologije, se mora po njej ravnati tudi pri obravnavi takšnih »kočljivih« vprašanj, kot je družbena vloga dela. Ker ta teologija izvira iz abstraktne osebe mora veljati kjerkoli, ne glede na različne realne družbeno-produkcijske odnose, ki obstajajo v določeni družbi.

Osnovni razlog, ki vodi celotno katoliško pokoncilsko in

s tem tudi slovensko teologijo dela k temu, da se skuša čim bolj »približati delavcu«, pa je po vsej verjetnosti ta, da se nahaja tradicionalna cerkev v vse večji krizi. Ta se med drugim manifestira tudi kot odtujevanje delavstva od cerkve. »Svet tehnike, mesta in industrije pa je religiji tuj. Religiozne vrednote so v najboljšem primeru le ena vrsta v sistemu vrednot. Za človeka pri kakršnem koli delu je značilen metodičen ateizem. To pomeni, da se vsakega dela že po pravilu loteva, ne da bi imel kakršnokoli hipotezo o bogu. Rezultati njegovega dela niso več odvisni od komuniciranja z božanstvom, človek se zanaša le nase.«⁴⁰

Tako piše Grmič, da prihaja teologija dela v svet zato, da bi delavstvo, ki je »v mnogih deželah razkristjanjeno ali pa na poti razkristjanjenja«, delavstvo, ki so se ga polastile različne ideologije, ki »so usmerjene proti veri«⁴¹, zopet pridobile za cerkev. Gre za pridobivanje delavstva, ki temelji na mistifikaciji blagovne produkcije, na poskusu konserviranja obstoječih produkcijskih razmerij.

Če se na tem mestu povrnemo k encikliki Laborem exercens, ki je eden novejših tekstov, ki se ukvarja z vlogo dela, lahko ugotovimo, da tudi ta še naprej ostaja v okviru tradicionalnega katoliškega pojmovanja odnosa med delom in kapitalom. Človek je pri vsakem delu subjekt svojega dela, pa naj si bodo produkcijski oziroma lastninski odnosi kakršnikoli. Vsi sodobni produkcijski sistemi lahko uresničijo prednost dela pred kapitalom. Okrožnica je torej »odprta« tako do kapitalistične zasebne lastnine, kot tudi do državne ali podružbljene kolektivne lastnine. Vsak takšen »sistem« mora le »omogočiti delavcu zavest, da dela na svojem, za svojo stvar«.

Da gre dejansko za mistifikacijo blagovne produkcije, lahko razberemo tudi iz teološkega pojmovanja odtujenega dela. Glavna karakteristika sodobnega produkcijskega načina je za slovenske teologe stroj. Stroj je tisti, ki povzroča in omogoča odtujitev. Po Grmiču stroj npr. »omenjuje možnosti za uveljavljanje svobode, možnosti za pobude in svobodne odločitve (...), človek ni kos nalogam, ki jih mehanizacija dela prinaša«⁴². Pri Trstenjaku pa gre že za pravo tehnofobijo. Stroj je zanj Golem, produkt človeka, ki ustvarja tisto, čemur ni duhovno dorasel, produkt, ki se je zaradi tega osamosvojil in sedaj s svojo ogromno močjo škodi svojemu ustvarjalcu.

Teologi tehniko kot materialno produktivno silo ločujejo od producentov in njihovih medsebojnih odnosov. Za Marxa je tehnološka determiniranost samo sestavni del širše, družbenoekonomske proizvodne determiniranosti. Marx nenehno povezuje temeljne razvojne stopnje produkcijske tehnike z neposrednim družbenim položajem samih producentov. Zgodovino tehnike in tehnologije razume kot zgodovino nastajanja produktivnih organov družbenega človeka. Z drugimi besedami, gre za determiniranost minulega, opredmetenega dela do živega dela, ne pa za nekakšno zunanjo, omejujočo silo človekove dejavnosti. Ali, kot je zapisal Marx v Kapitalu, eno je stroj, drugo pa kapitalistična uporaba stroja, oziroma konstruiranje takšnih strojev, ki služijo predvsem povečevanju profita v razmerah blagovne produkcije.

Iz vsega do sedaj povedanega se pokaže tudi smisel kritike teologije dela. Religijsko-teološka mistifikacija produkcije je zgolj oblika splošne ekonomske mistifikacije kapitalsko-blagovne proizvodnje. Kljub pozitivnim premikom deluje torej katoliška socialna in politična doktrina še zmeraj pretežno kot produktivna sila kapi-

tala. Pozitivni premik pa se kaže predvsem v tem, da ta doktrina ni več direktno nasprotna teoriji in praksi samoupravnega socializma. To je brez dvoma velik napredek od časa ko so papeži ostro obsojali »nepravilne zahteve dela«. Teksti slovenskih teologov in papeževa enciklika vsebujejo tudi drugo pozitivno komponento – so svojevrstna kritika kapitalizma in socialističnega etatizma.

Mnenja o »zbližanosti« in »približevanju« krščanske teologije marksistični teoriji se med posameznimi teoretički precej razhajajo. Vsi pa so si edini, da krščanska teologija evoluirala in doživlja v času po II. vatikanskem koncilu pomembne spremembe. Ta evolucija postavlja nova teoretična, pa tudi praktična vprašanja glede mesta in vloge cerkve in religije v naši družbi, kar vsekakor predstavlja svojevrsten izziv marksistični misli pri nas.

Opombe:

1. S pojmom »sodobna« teologija mislimo na obdobje po II. vatikanskem koncilu, ki je bil zaključen l. 1965.
2. Hribar Tine: Filozofske osnove sodobne teologije III. (Slovenska katoliška teologija), FSPN, Ljubljana, 1975, str. 285
3. Grmič Vekoslav: Bog v stvarstvu, Bogoslovni vestnik, 1967, št. 1–2; str. 29
4. Prav tam, str. 30
5. Prav tam, str. 30
6. Grmič Vekoslav: Človek ene ali dveh dimenzij, Znamenje, 1972, št. 1–2, str. 20
7. Prav tam, str. 22
8. Grmič Vekoslav: Med vero in nevero, Mohorjeva družba, Celje, 1969, str. 91
9. Prav tam, str. 91
10. Prav tam, str. 91
11. Prav tam, str. 92
12. Prav tam, str. 92
13. Grmič Vekoslav: Teološki vidiki dela, Bogoslovni vestnik, 1967, št. 1–2, str. 91
14. Prav tam, str. 91–92
15. Prav tam, str. 92
16. Grmič Vekoslav: Med vero in ... str. 72
17. Prav tam, str. 77
18. Prav tam, str. 77
19. Prav tam, str. 77
20. Grmič V.: Teološki vidiki ..., str. 99
21. Prav tam, str. 108
22. Trstenjak Anton: Za človeka gre, Znamenje, 1971, št. 1–2, str. 44
23. Trstenjak Anton: Antiinteligencia v svetu in družbi, Znamenje 1973, št. 6, str. 477
24. Trstenjak Anton: Hoja za človekom, Mohorjeva družba, Celje, 1968, str. 34
25. Trstenjak A.: Antiinteligencia v ..., str. 481–482
26. Prav tam, str. 488
27. Trstenjak A.: Človek in sreča, Mohorjeva družba, Celje, 1974
28. Trstenjak A.: Odgovor zahoda na uganko sveta, Znamenje, 1974, št. 6
29. Trstenjak A.: Razhod med človekom in tehniko, Znamenje, 1974, št. 4–5, str. 313
30. Prav tam, str. 316
31. Prav tam, str. 318
32. Prav tam, str. 319 in 321
33. Prav tam, str. 321
34. Prav tam, str. 323
35. MEID II, str. 125
36. MEID I, str. 397
37. MEID I, str. 344
38. MARX Karl: Kapital I
39. MEID II, str. 282
40. Roter Zdenko: Cerkev in sodobni svet, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1973, str. 33
41. Grmič Vekoslav: Iskanje in upanje, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana, 1975, str. 568
42. Prav tam, str. 581

NARAVA, ČKOLJE' & EKONOMSKA KRIZA

Andrej Klemenc

Kadar govorimo o ekonomski krizi, govorimo o krizi globalne družbene produkcije. Najlepše lahko vidimo, kako meglene predstave o ekonomiji se vključujejo v govorno prakso, če pustimo enemu od teh konstruktorjev, da spregovori iz samega sebe, z mesta, kjer je izplaval iz

svoje posebnosti in kot fantazem preplaval družbeno občost. Naši »težki časi« dokazujejo, da pri nas ekonomske zakonitosti ne delujejo v dovolj veliki meri. Vendar, ali je res možno, da te zakonitosti ne delujejo oziroma ne v dovolj veliki meri, kar pomeni, da hkrati

delujejo in ne delujejo. Če vsa produkcija v vsakem primeru poteka po ekonomskih zakonitostih, ki delujejo, prav tako kot npr. gravitacijski zakon, mimo naše volje, v kolikor seveda s svojo voljo ne moremo spreminjati pogojev delovanja teh zakonitosti, potem gornja

obstoječe »naravne« privilegije, ki so rezultat obstoječih družbenih razmerij, zato se mora kriza rešiti znotraj teh razmerij. Izhod iz krize se išče izven družbe, v naravi, vendar je to, kot smo pokazali, možno samo v ideoloških sferah, ker ima vsaka eksploatacija narave družben značaj, ker je eksploatacija človekove narave; njegove naravne dejavnosti.

In ker pri nas nimamo velikih količin nafte, niti velikih količin strateških rud (z izjemo bakra), potem nam konec koncev ostanejo gozdovi, oziroma les.

Vsem zaščitnikom okolja so se ob izjavi, tov. Stojanoviča verjetno naježili lasje. Oglejmo si še enkrat njegovo izjavo malce pobliže. »Če bo potrebno, bomo sekali tudi gozdove, samo da ne ostanemo nikomur nič dolžni.« Gozdove bomo sekali samo, če bo potrebno. To bi lahko pomenilo, da zdaj gozdov sploh ne sekamo, kar pa verjetno ni res. Ker jih tako ali tako sekamo, potem najbrž ni mišljena ta »normalna« sečnja, pač pa sečnja neke posebne vrste. Taka sečnja pa je bila potrebna pred nekaj stoletji in so jo prakticirali Benečani, na kar nas danes spominjajo goli in opustošeni predeli ob jadranski obali. Sečnja je pospešila erozijo, veter je obnašal zemljo, spremenili so se klimatski pogoji... Za Benečane seveda to ni bilo pomembno.

Vendar ne sprožimo alarma, še preden je začelo goreti. »Če bo potrebno...« Gozdovi zaenkrat še niso poklicani k svoji domoljubni dolžnosti, da na žrtveniku domovine amortizirajo probleme znotraj družbe. Kdo bo stopil na njihovo mesto?

Obstaja še druga možnost, ki pa na žalost ekologistov ni nič bolj rožnata. V razvitih področjih industrijskega kapitalističnega produkcijskega načina se, deloma zaradi pritiska ekoloških gibanj, predvsem pa, ker je razvoj produkcijskih sil zaradi svojega značaja ogrozil lastno obstojnost (če ne drugače sta potrebna čista voda in čist zrak vsaj za produkcijo v ožjem smislu) uvaja t. i. ekološka tehnologija. Nerazvita oz. manj razvita področja industrijskega produkcijskega načina imajo »na srečo« še deležne rezerve, saj so kasneje vključile v pospešen ritem industrializacije, zato jim je ostalo še nekaj neoskrunjene narave, ki je lahko kompenzirajo. Tako lahko svojo tehnološko inferiornost nadomeščajo z relativnim zniževanjem produkcijskih stroškov (pač ne bomo uvajali drugih ekoloških tehnologij). Spet bo na videz plačala narava. In posledice?

»Leta 1979 je bilo v vsej državi le 39 mestnih naprav za čiščenje odpadkov in 182 v industriji (a samo Reka ima npr. 150 industrijskih obratov) in še od teh jih je zaradi dragega vzdrževanja precej izključenih. V Sloveniji je okrog 1000 km vodotokov 700 km zelo onesnaženih, a ob suši še 4% čistih... Še naprej razvijamo umazano industrijo in kršimo čl. 51. Zakona o vodah, po katerem bi vse OZD morale redno nadzorovati količino in vsebino svojih odpadkov ter zagotoviti njihovo redno čiščenje... Sava vsebuje v vsakem litru povprečno 240 tisoč bakterij in 9 mg raznih strupov. Ribam je potrebno najmanj 3 mg kisika na liter vode, Sava pa ga vsebuje povprečno manj od 1 mg. Ren slovi kot najbolj umazana reka. Toda Sava je od Mosteca do Galdova še bolj onesnažena.«

(M. Ružič, Biti ali ne biti, Prešernova družba, str. 125-125)

Na Zahodu so v pogojih ekološke krize politično osveščeni državljani organizirani v »Združenju zaskrbljenih državljanov,« ki apelirajo na razum v imenu svojih otrok in vnukov, ki bodo jutri ostali brez surovin, energetskih virov in bodo živeli v popolnoma uničenem in človeka ne vrednem okolju. Razvoj sam je treba ustaviti, kajti drvimo v neizogibni propad. Vprašanje okolja se postavlja kot vprašanje morale. Naraščujoča

ekološko-politična zavest je vzporedna z begom iz vedno bolj onesnaženih industrijskih predelov in je obratno sorazmerno z (imaginarno) možnostjo bega v naravo. Z moralne pozicije apelirajo na družbo kot posebej utelešeno razuma znotraj urejenega kaosa in tako sebe postavljajo v fetišiziran položaj, žrtve, ki jim hkrati daje moralni družbeni azil v zameno za azil v Naravi. Interes države kot predstavnika kapitala se v trenutku krize ujema z njihovim interesom, kapital se v krizi mora ustaviti, da zajame sapo in se prestrukturira, potem pa se začne ponoven proces ekspanzije. Pojavi se tendenca k vrnitvi k naturalnemu gospodarstvu, ki se kaže tudi v iskanju nekega pristnega sožitja z Naravo, kar je spet navidezno prenašanje družbenih protislovij na razmerje narava: družba.

Na koga apelirati v pogojih samoupravnega socialističnega sistema, da se ustavi to samouničevanje? Mogoče na »sistem«, ki je »v osnovi dober, samo uresničiti ga je treba«? Torej naj se apelira na nekaj, kar hkrati že je (je kot ideal) in obenem še ni kot praksa) – na samoupravni socialistični sistem. Če hočemo biti idealisti in apelirati na tisto, kar je samo izdal, ali lahko apeliramo na samoupravljanje v nekem obstoječem sistemu, kjer samoupravljanje »še ni uresničeno«? Ker ni uresničeno, nanj (na samoupravljanje) tudi ni moč apelirati, ekološki (in videli smo, da sam naziv ekološki ne pomeni človekovega okolja, pač pa ravno nasprotno – človeka samega) apel na samoupravljanje ni možen (oz. je možen samo kot moralni apel,) možen je samo kot apel v imenu in z mesta samoupravljanja samega kot produkcijskega odnosa, to pa pomeni poseganje obstoječega sistema, ki vidi kulminacijsko točko pri reševanju ekološke problematike v svojem produktu – člen 51.

Zakona o vodah. Problem je s stališča statusa quo že rešila država (z zakonom o vodah) – nanjo torej tudi ni mogoče apelirati, ker je protislovje že rešeno. Konec koncev nam ostane le še to da s stališča države (zakona o vodah) apeliramo na tiste, ki zakona ne spoštujejo. Na koga torej? Na OZD, ki so prisiljene poslovati po logiki kapitala – čim nižji stroški pridobivanja dohodka in čim nižja vrednost produkta v nasprotju z ekološkim ravnotežjem produkcije in ustvarjanjem uporabne vrednosti, v »zaostrenih gospodarskih pogojih« je teža zakona te logike še toliko težje breme za OZD, ki jim po poravnavi obveznosti do družbe in obračunu produkcijskih stroškov ostanejo v glavnem samo sredstva za izplačilo osebnih dohodkov. Druga možnost obstaja v z zakonom določenem zbiranju sredstev za odpravo posledic onesnaževanja okolja. V ZDA je s tako državno intervencijo izpuhtelo neznano kam milijon dolarjev. V procesu čiščenja okolja je kar tretjina sredstev ostala na filtrih državnega aparata.

Protislovja naslovljena na državo tako perpetuirajo v neskončnost. Država je zaradi svoje ideološke vloge reprezentanta občin interesov prisiljena, da se kot pes vrti v krogu in se lovi za rep. Če se za rep ujeme, ga seveda ne odgržne, pač pa besno hlasta po bolhah.

»Vozel ekološke krize se ne more presekat s papirnatim nožem. Kriza je neoddvojljiva od življenjskih pogojev, ki so sistematsko določeni z obliko proizvodnje.« Enzensberger: Kritika politične ekologije, Marksizam u svetu, I. 1974 št. 3, str. 191

Meje proizvodnje so zaradi profita meje obstojnosti. Individuum, ki je prisiljen prodajati svojo delovno silo kot blago, ki je postavljen pred biti ali ne biti, je v pogojih ekonomske krize družbe, naraščajoče brezposelnosti in realnega padanja mezde še bolj neposredno postavljen pod kolesje obstoječih mehanizmov, saj se mu zmanjšuje njegova svoboda – svoboda tržne izbire. Svojo delovno silo je prisiljen prodati ne glede na

pogoje akta prodaje, tako pogoje, v katerih si v obliki odtujenega produkta odtuje svoje delo in ki povzročajo razne poklicne bolezni, ki hkrati s tem, ko mu zagotavljajo producirajo tudi njegovo lastno ne-bivanje, njegov propad, kot tudi ne glede na pogoje menjave svoje delovne sile za mezdo. Pri izbiri bivalnega okolja se je prisiljen ravnati po zakonitostih ponudbe in povpraševanja, po katerih je bivalno okolje toliko cenejše, kolikor slabše pogoje bivanja nudi, kolikor bolj ogroža njegovo obstojnost.

Pred leti je v milanskem predmestju Saveso prišlo do ekološke katastrofe in celo območje je postalo strupeno in življenjsko nevarno. Vsi, ki so imeli dovolj finančnih sredstev so pobrali šila in kopita in zbežali z zastrupljenega območja, cene stanovanj so izredno padle, kar je kljub zastrupljenemu okolju in prepovedi oblasti sprožilo migracijo v obratni smeri. Nizka cena stanovanj je dala velikemu številu ljudi možnost, da sploh kje stanujejo.

Da bi individuum lahko eksistirал v pogojih, ki so sistemsko določeni z obliko proizvodnje, mora v obstoječih pogojih producirati in obenem, ko producira, producirati svojo lastno neobstojnost, utaplja se v dreku, ki ga je prisiljen proizvajati.

UDK: 338,124.4 : 628.5

Trgovinska kriza, ekologija

Andrej Klemenc: Narava, okolje in ekonomska kriza

Trgovinska kriza ima tudi svoje ekološke posledice, ki jih vse bolj občutijo tudi dežele v razvoju. Vendar nas sam izraz ekologija zavede v pasiven odnos do problematike; zamegli namreč dejstvo, da okolje ni nekaj okoli nas, pač pa prostor naše obstojnosti. Meje produkcije zaradi profita so meje tega obstojnega prostora. Eksploatacija se nam tako pokaže v dvojni podobi:

1. Kot neposredna eksploatacija človekove narave.
 2. Kot uničevanje človeka zaradi eksploatacije okolja.
- V praksi pa nastopa pojem narave v sprevrnjenih oblikah, ki abstrahirajo družbeni pomen narave. Nasprotje med naravo in družbo je samo spekulativna konstrukcija, ki prikriva dejanska protislovja znotraj družbe. Samo v taki luči se lahko kot »domoljubna« izkaže težnja po povečani eksploataciji gozdov.

UDK: 338,124.4:628.5

Economic crisis, ecology

Andrej Klemenc: Nature, Environment and Economic Crisis

The economic crisis has ecological consequences as well which the developing countries are also experiencing on a growing scale. The very term Ecology will however mislead into a passive stance to the problems concerned; it conceals the true fact that environment is not something that is around us but, rather, the very space of our existence. The frontiers of production for profit are the frontiers of this living space. Exploitation thus appears in double form:

1. As direct exploitation of human nature
2. As destruction of man in the service of exploitation of environment.

In practice the term Nature presents itself in perverted forms which do not comprise the social implications of nature. The contrast between nature and society is only a speculative construction to hide the real contradictions within society. Only through such perversion can the promotion of an increased exploitation of forests be made to appear »patriotic«.

ALTERNATIVE CRIMINOLOGY JOURNAL

nadaljevanje

6. Torej je učinek kazenskega prava, prav tako kot njegove definicije, obrnjen od ljudi, katerih interese vsiljuje in ščiti. Takšno izvajanje omogoča zelo selektivno kazensko pravni sistem. Selektivno uporabo kazenskega prava proti tistim, ki so manj zaščiteni, lahko

prikažemo, če premislimo različna mesta, na katerih se lahko oseba, ki je – ali za katero se misli, da je – vpletena v kaznivo dejanje, izogne obsodbi. Uradno prepoznavanje kaznivega dejanja »Skrite številke« neprijavljenega kriminala smo že

omenili v povzetku nekega poročila avstralske raziskave revščine. Vir, iz katerega je raziskava črpala, je bila tabela V. Statističnega poročila št. 12 Oddelka za statistiko in raziskavo kaznivih dejanj Novega Južnega Walesa. Če upoštevamo, kar se pogosto poudarja, da so

PRAKSA

in strokovne dileme tretmana

V

PENOLOŠKIH

INSTITUCIJAH

Polona Matjan

P

Penalni zavodi so institucije posebnega družbenega pomena, ki so kljub družbenopolitičnim usmeritvam podružbljanja in odpiranja še vedno zelo zaprte in težko dopuščajo občanom, da bi temeljiteje pogledali za njihove zidove. Ne glede na omenjene novejšje usmeritve, po katerih naj bi tudi zavodi omogočali razvoj samoupravne ureditve, so večnoma totalne institucije, kjer je življenje vsakega posameznika natančno v naprej določeno in predvideno. K takšnemu funkcioniranju pripomore tudi izrazita vertikalna družbena mikrostruktura z avtokratskim načinom vodenja.

K

Kazenski popoljševalni zavodi v SR Sloveniji so republiški upravni organi v sestavi Republiškega sekretariata za pravosodje in upravo. So kazensko popoljševalni domovi in zapori. Zavodi so zaprti, polodprti in odprti. Pri zaprtih zavodih so lahko polodprti in odprti oddelki. Obsojenci, ki so obsojeni na zaporno kazen daljšo od enega leta, jo prestajajo praviloma v kazenskih popoljševalnih domovih. Zapori so zaprti kazensko popoljševalni zavodi, kjer se prestaja pripor, kazen z zaporom do enega leta in zaporna kazen izrečena v postopku za prekršek. V SR Sloveniji imamo centralni KPD Dob pri Mirni za moške, KPD Ig pri Ljubljani za ženske, Odprti KPD Rogoza Maribor, KPD za mladoletnike Celje in Zapore v Celju, Kopru, Mariboru, Ljubljani ter Prevzgojni dom Radeče.

V zadnjih letih opažamo v zavodih močan dotok strokovnih delavcev, s katerimi se večja želja po drugačnem, bolj strokovnem delu in razdiranju obstoječe strukture. Za skrb nad delom zavodov je določena Služba za izvrševanje kazenskih sankcij pri RSPU, ki ima funkcijo nadziranja in svetovanja. Delavci v skupini za svetovanje smo s strokovnimi delavci v zavodih mnogo razmišljali o tem, kako strokovno delo dvigniti na višji kvalitativni nivo. Potrebno je poudariti, da smo pri prizadevanjih izboljšali strokovno delo v zavodih, zelo različno uspešni. Različna uspešnost naših skupnih prizadevanj je odvisna od velikosti zavoda, naravnosti vodstva, oddaljenosti in dostopnosti zavoda od urbanih naselij in urejenosti prometnih zvez, števila strokovnih delavcev in nenazadnje od njihove strokovne usposobljenosti in osebnosti.

V

V naših prizadevanjih smo trenutno največ dosegli v KPD za ženske na Igu pri Ljubljani, kjer poteka posebna akcijska raziskava, ki jo izvajamo delavci Službe za izvrševanje kazenskih sankcij skupaj z osebjem KPD. Med izvajanjem eksperimenta smo začeli razmišljati o temeljitejši reorganizaciji naših zavodov. Pri eksperimentu smo izhajali iz teoretičnih izhodišč, ki opredeljujejo disocialnost kot zmanjšano sposobnost komunikacije in pomanjkanje občutja povezanosti z ljudmi (Sullivan, Fromm). Vsa tretmanska prizadevanja so neuspešna, če ima vzgojno osebo v neformalnih skupinah obsojencev opozicijo in ni med njimi nobene

ustrezne komunikacije. Ugotovili smo, da samo gomičenje strokovnih delavcev ne da zadostnih terapevtskih učinkov, če se obenem ne spreminja tudi mikrostruktura in način komunikacij. V nameščanju strokovnih delavcev vidimo smisel le, če nimajo pasivne »dušebrižniške« vloge, ampak imajo tudi vpliv na obstoječo strukturo in način delovanja zavoda.

I

Izhajajoč iz omenjenih predpostavk vodi razvoj sam po sebi v socioterapevtske oblike dela. Izoblikovali smo varianto nedirektivnega grupnega svetovanja v manjših skupinah (Rogers) in kmalu smo priključili terapevtsko skupnost. Sprva je bila vsebina usmerjena doživljenjsko, danes pa imajo skupine pomemben vpliv na organizacijo življenja v zavodu, na dodeljevanje ugodnosti, kaznovanje in celo predloge za pogojni odpust. Obenem se je intenziviralo tudi individualno delo z obsojenci.

P

Po dveh letih skupinskega dela smo ugotovili, da je večina tradicionalnih grobosti in zaprtost zavoda odveč in smo lahko večino obsojenc dali v odprti režim, s tem da ima zavod še vedno zaprti oddelki, kjer pa je v povprečju le dvajset odstotkov obsojenc. Posebej velja poudariti, da delujeta tako odprti kot zaprti oddelki pod isto streho, kar je ravno nasprotno tradicionalnim kriterijem za kategorizacijo. Vse obsojenke so vključene skupaj v delo in vzgojne ter prostočasne dejavnosti v zavodu. Pomembno je tudi to, da smo delo organizirali brez škode za varnost in disciplino v zavodu. Obsojenke preko skupin lahko vplivajo na hišni red zavoda in na ta način smo odstranili mnogo zapovedi, ki so v bistvu le prizadevale samospoštovanje obsojenk in zmanjševale njihov občutek človeškega dostojanstva. Večkrat se dogaja, da obsojenke oblikujejo na primer za pogojni dopust mnogo strožja merila, kot pa to stori osebe. Ugotavljamo, da je večina obsojenk zelo navezana na skupino in predlagale so celo, da bi organizirali klub odpuščenih obsojenk. Mnoge so, ki povedo, da so šele v zaporu prvič doživele občutek neke lastne vrednosti. Ob takšnem delu ugotavljamo, da je osebnostno zraslo tudi osebje.

O

Obsojenke iz zaprtega in odprtega oddelka so vključene v skupine po principu heterogenosti. Na ta način je omogočena živahna skupinska dinamika, ki jo vodje skupin izkoriščajo za oblikovanje občutka povezanosti in pripadnosti, pa tudi za doseganje uvidov in s tem možnosti za korektivne spremembe pri obsojenkah. Po našem mnenju manjše skupine prenesajo eno do dve disocialni osebnosti še brez prevelikih težav pri razvijanju grupnih procesov. Pri obsojenkah iz odprtega režima prihaja do znanega konformizma za ohranjanje

obstoječega statusa in ugotovili smo, da s heterogenostjo tudi takšen konformizem lahko dovolj učinkovito razbijemo.

Pri uvajanju socioterapevtskih oblik dela se vloge osebja zelo spreminjajo. Osebe se pojavlja vedno bolj v funkciji usmerjevalcev in koordinatorjev in vedno manj nadzornikov. Največja težava, ki jo imamo ob uvajanju novih oblik dela, izhaja ravno iz sprejemanja novih vlog osebja. Tu so prav gotovo najbolj prizadete tradicionalne penološke strukture – pazniki, ki si težko najdejo svoje mesto. Občasno se strah nakopiči prav v vseh delavcih od vodstva navzdol, ker so posledice za to, če se v zavodu nekaj močno nalomi, zelo jasne. Strah je potrebno za ustrezno funkcioniranje sproti reducirati s terapevtsko pomočjo osebja. To pomoč izvaja Služba za izvrševanje kazenskih sankcij preko rednih oblik supervizije, brez katere po našem mnenju novi način dela ne bi mogel biti izveden.

U

Ugotavljamo, da je ob novih metodah dela v resnici prišlo do spremenjene komunikacije na vseh nivojih: obsojenke med seboj, obsojenke – osebe, osebe – služba na sekretariatu. Spremenjene komunikacije ni mogoče pričakovati pri obsojenkah, če celoten sistem komuniciranja te spremembe ne dopušča. Prepričani smo, da je v dobro organizirani penološki instituciji z intenzivnim skupinskim in individualnim delom možno doseči pozitivne spremembe tako pri zavodskem vedenju kot tudi pri postinstitucionalnem, posebno če obsojenkam pomagamo najti že med prestajanjem kazni referenčno skupino na prostosti.

Menimo, da je s še tako dobrim organiziranim in strokovnim tretmanom možno v zavodu organizirati le delno rehabilitacijo posameznika in da je le-ta v celoti možna le na prostosti. Naše izkušnje kažejo, da socioterapevtsko organiziran zapor k rehabilitaciji posameznika lahko prispeva. Ob intenziviranju tretmana v zavodu smo izdelali tudi koncept postpenalnega tretmana, ki vključuje tako širše družbenopolitične kot tudi strokovne dejavnike in jih pritegne v sodelovanje že takoj ob prihodu obsojenca v zavod. Pogosto bi bilo potrebno začeto delo v zavodu nadaljevati na prostosti z ustreznim terapevtskim pristopom oziroma svetovanjem. Potrebno je tudi intenzivirati delo s svojci, ki že sedaj prihajajo pogosteje in sodelujejo z zavodom tesneje kot prej ter se neredko čudijo spremenjenemu vedenju njihovih sorodnic.

O

Ob izvajanju iškega eksperimenta smo prišli do novih izhodišč za organizacijo zaporov nasploh. Menimo, da so potrebni najmanj naslednji pogoji: majhna kapaciteta, ustrezno osebnostno stabilno in strokovno usposobljeno vodstvo, strokovno dobro usposobljeni delavci, zagotovljena supervizija in ne nazadnje širša družbena podpora. Reorganizacija zavodov mora, po našem mnenju, upoštevati predvsem princip regionalnosti in heterogenosti, kar pa predstavlja popolnoma drugačno klasifikacijo zavodov od obstoječe. Regionalnim ustanovam bi priključili tudi obsojene mladoletnike iz regije. Pri tem se izpostavi seveda tudi smiselnost in koncept dosedanja centralnega prevzgojnega doma.

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG

Friedrich Engels

Osnutek zakona o prisilnem posojilu in njegova utemeljitev

Neue Rheinische Zeitung Nr. 56, 26. julij 1848

Köln, 25. julij. Razvpit lopov blagoslovljene londonske četrti St. Giles se je pojavil pred porotnim sodiščem. Obtožen je bil, da je skrinjo nekega znanega stiskarja iz cityja olajšal za 2.000 funtov šterlingov.

»Moji gospodje porotniki,« je začel obtoženi, »ne bom dolgo izkoriščal Vaše potrpežljivosti. Moj zagovor je nacionalno-ekonomske narave in bo z besedami ekonomičen. Gospodu Crippsu sem vzel 2.000 funtov šterlingov. Nič bolj gotovega od tega. Toda vzel sem privatniku, da bi dal ljudem. Kam je odšlo 2.000 funtov šterlingov? Sem jih morda egoistično zadržal zase? Preiščite moje žepce. Če najdete peni, Vam za četrtak prodam svojo dušo. Teh 2.000 funtov, te najdete pri krojaču, trgovcu (shopkeeper), v restavraciji itd. Kaj sem torej naredil? **Nekoristno ležeče** vsote, ki jih je bilo mogoče **le s prisilnim posojilom** iztrgati skopuškem grobu, sem 'dal v obtok'. Bil sem agent cirkulacije in cirkulacija je prvi pogoj nacionalnega bogastva. Gospodje moji, **Vi ste Angleži! Vi ste ekonomisti! Nacionalnemu dobrotniku vendar ne boste sodili!**«

Ekonomist iz St. Gilesa sedi v Vandiemenslandu (danes Tasmanija, od 1803 do 1854 britanska kaznjenska kolonija) in ima priliko razmišljati o slepi nevhvaležnosti svojih rojakov.

Vendar ni živel zaman. Njegovi principi tvorijo temelj Hansemannovega prisilnega posojila.

»Dopustnost prisilnega posojila,« pravi Hansemann v utemeljitvi tega ukrepa, »izhaja iz trdno utemeljene predpostavke, da velik del gotovine v **manjših ali večjih vsotah** nekoristno leži v rokah privatnih oseb in ga lahko **samo prisilno posojilo spravi v obtok.**«

Če kapital **použijete**, ga spravite v obtok. Če ga ne spravite v obtok, ga **použije** država, da bi ga spravila v obtok.

Bombažni tovarnar zaposluje npr. 100 delavcev. Dnevno plača vsakemu od njih 9 srebrnih grošev. Dnevno torej potuje 900 srebrnih grošev oz. 30 tolarjev delavcem v žep in iz delavskih žepov v žepce trgovca (epiciers), lastnika stanovanja, čevljarja, krojača itd. To potovanje 30 tolarjev se imenuje njihov **obtok**. Od trenutka, ko lahko tovarnar svojo bombaževino proda samo še z izgubo ali je sploh ne more prodati, preneha producirati, ne zaposluje več delavcev in s prenehanjem produkcije se preneha tudi potovanje 30 tolarjev, prekine se obtok. Obtok bomo vzpostavili na silo! vzklika Hansemann. Zakaj tovarnar sploh pušča svoj denar **nekoristno** ležati? Zakaj ga ne pusti krožiti? Kadar je lepo vreme, kroži na prostem mnogo ljudi. Hansemann žene te ljudi na prosto, jih sili h kroženju, da bi vzpostavil lepo vreme. Veliki vremenski umetnik!

Ministrska in komercialna kriza ropata obresti kapitalu meščanske družbe. Država ji pomaga spet na noge, ko odvzame tudi kapital.

Žid Pinto, slavni borzni špekulant 18. stoletja, v svoji knjigi o »obtoku« priporoča borzno špekuliranje. Borzno špekuliranje sicer ne producira, vendar pospešuje obtok, pretok bogastva iz enega žepa v drugega. Hansemann spreminja državno blagajno v ruleto, na kateri kroži premoženje državljanov. Hansemann-Pinto!

V »utemeljitvi« k »zakonu o prisilnem posojilu« trči zdaj Hansemann na veliko težavo. Zakaj **prostovoljno posojilo** ni prineslo potrebnih vsot?

Saj je vendar znano »brezpogojno zaupanje«, ki ga uživa zdajšnja vlada. Znan je zanesenjaški patriotizem velike buržoazije, ki se ne pritožuje čez nič drugega, kakor čez to, da nekateri predrzni rovarji ne delijo njenega vdanega zaupanja. Saj so vendar znani naslovi zvestih po vseh provincah. In kljub »vsemu temu in vsemu temu« je Hansemann prisiljen poetično prostovoljno posojilo spremeniti v prozaično prisilnega!

V düsseldorfskem vladnem okrožju so npr. plemiči prispevali 4.000 tolarjev, oficirji 900 tolarjev – in kje vlada večje zaupanje kakor med plemiči in oficirji v düssel-

dorfskem vladnem okrožju? Da sploh ne govorimo o prispevkih princev iz kraljeve hiše!

Naj nam Hansemann razloži fenomen.

»**Prostovoljni** prispevki so doslej prihajali le skromno. To gre **pač pripisati manj pomanjkanju zaupanja** v naše stanove, kot pa **negotovosti o dejanski potrebi države**, s tem ko se je menilo, da se bo smelo počakati, **ali in v tolikšni meri se želi izkoristiti denarno moč naroda**. Na tej okoliščini temelji upanje, da bo vsakdo **prostovoljno** prispeval po svojih močeh, brž ko mu bo **prispevna obveznost** prikazana kot **neizogibna nujnost.**«

Država v največjih stiskah apelira na patriotizem. Najvludneje prosi patriotizem, naj na oltar domovine položi 15 milijonov tolarjev, in sicer nikakor ne kot darilo, temveč le kot prostovoljno **posojilo**. Človek ima največje zaupanje v državo, vendar ostaja gluha ob njenem kliku na pomoč! Človek se žal nahaja v takšni **«negotovosti» o »resničnih potrebah države**, da se v največjih duševnih mukah začasno odloči, da državi ne bo dal **prav nič**. Človek ima sicer največje zaupanje v državno oblast in častivredna državna oblast trdi, da država potrebuje 15 milijonov. Ravno iz zaupanja človek zagotavljanju državne oblasti ne zaupa, njeno vpitje po 15 milijonih ima mnogo bolj za čisto igračkanje.

Znana je zgodba o tistem korenjaškem **Pennsylvanijcu**, ki ni svojim prijateljem nikoli posodil dolarja. Imel je takšno zaupanje v njihov urejeni način življenja, njihoveemu podjetju je podaril takšen kredit, da do svoje smrtne ure ni dosegel »gotovosti«, ali imajo »dejansko potrebo« po dolarju. V njihovih silovitih zahtevah je videl le preskušanje svojega zaupanja, in zaupanje moža je bilo neomajno.

Pruska državna oblast meni, da je vsa država poseljena s Pennsylvanijci.

Toda gospod Hansemann si pojasnjuje nenavadni politično-ekonomski fenomen še z neko drugo posebno »okoliščino«.

Narod ne prispeva prostovoljno, »ker je verjel, da bo smel počakati, **ali in v kolikšni meri se želi izkoristiti njegovo denarno moč.**« Z drugimi besedami: nihče ni plačal prostovoljno, ker je vsakdo čakal, **ali in v kolikšni meri bo prisiljen k plačevanju!** Previdni patriotizem! Zelo zapleteno zaupanje! Na tej »okoliščini« torej, da za modrooko sangviničnim prostovoljnim posojilom stoji zdaj temnogledno hipohondrično prisilno posojilo, »utemeljuje« gospod Hansemann »**upanje**, da bo vsakdo **prostovoljno** prispeval po svojih močeh.« Tudi najbolj zakrknjen dvomljivec se je moral znebiti negotovosti in se prepričati, da gre državnim oblastem z njenimi potrebami po denarju dejansko zares, in vse zlo je bilo vendar, kot smo videli, samo v tej mučni negotovosti. Če ne daste, vam bo vzeto, in jemanje tako vam kot nam ne dela težav. Upamo torej, da vaše zaupanje opušča svoj prenapeti način in se namesto z vorlodonečimi frazami izraža s polnozvenečimi tolarji Est-ce clair? (Je to jasno?)

Tako zelo torej gospod Hansemann utemeljuje »**upanja**« na tej »okoliščini«, tako je tuhtajoča čud njegovih Pennsylvanijcev vendarle okužila njega samega, in čuti se prisiljenega ogledovati se po še močnejših **spodbujevalcih** zaupanja. Zaupanje je sicer tu, vendar noče ven. Potrebuje **spodbujevalo**, da bi ga pognalo iz latentnega stanja.

»Da pa bi za prostovoljno udeležbo ustvarili še močnejšo spodbudo,« (kot je pričakovanje prisilnega posojila), »je (v) 1. paragrafu načrtovano obrestovanje posojila do 3 1/3 odstotka ter puščen odprt termin« (do prvega oktobra), »do katerega naj se še sprejemajo prostovoljna posojila do 5 odstotkov.«

Gospod Hansemann torej postavi na prostovoljno posojilo 1 2/3 odstotno premijo, in zdaj se bo patriotizem kar raztopil, skrinje bodo poskočile in zlati potoki zaupanja bodo lili v državno blagajno.

Gospodu Hansemannu se zdi seveda »primerno«, da se velikim ljudem plača 1 2/3 odstotka več kakor malim, ki si dajo le s silo odvzeti, česar ne morejo pogrešati.

Zaradi svojih manj udobnih premoženjskih okoliščin bodo vrhu tega za kazen plačevali še **pritožne stroške**. Tako se izpolnjuje biblijski rek. Kdor ima, mu bo dano. Kdor nima, mu bo vzeto.

Neue Rheinische Zeitung Nr. 60, 30. julij 1848

Köln, 29. julij. Kakor nekoč Peel za žitno carino tako je Hansemann-Pinto odkril »drsečo skalo« za neprostovoljni patriotizem.

»Kar zadeva število odstotkov za prispevno obveznost,« pravi naš Hansemann v svoji utemeljitvi, »je sprejeta progresivna skala, ker očitno zmožnost priskrbeti denar raste v aritmetičnem razmerju s premoženjskim zneskom.«

S premoženjem raste zmožnost priskrbeti denar. Z drugimi besedami: v meri, v kateri ima človek na razpolago več denarja, ima človek na razpolago več denarja. Do tu nič pravilnejšega. Da pa zmožnost priskrbeti denar raste le v **aritmetičnem** razmerju, tudi če so različni premoženjski zneski v **geometričnem** razmerju – to je Hansemannovo odkritje, ki mu mora med znanjema zagotoviti večjo slavo kot Malthusu stavek, da življenjska sredstva rastejo le v aritmetičnem razmerju, medtem ko prebivalstvo narašča v geometričnem.

Če so torej npr. različni premoženjski zneski v medsebojnem razmerju kakor

1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, 512,

tedaj po odkritju gospoda Hansemanna zmožnost priskrbeti denar raste kakor

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Kljub navidezni rasti prispevne obveznosti torej po našem ekonomistu zmožnost prispevati denar pojema v isti meri, v kateri se povečuje premoženje.

V neki Cervantesovi noveli najdemo največjega španskega finančnika v norišnici. Mož je bil odkril, da naj bi bil španski državni dolg izničen, brž ko

»bi cortex sprejel zakon, da naj bi bili vsi vazali od 14. do 60. leta obvezani Njegovemu Veličanstvu en dan v mesecu postiti se ob vodi in kruhu in sicer na poljubno izbran in določen dan. Izdatek pa, ki bi se bil sicer na ta dan potrošil za sadje, zelenjavo, mesne jedi, ribe, vina, jajca in stročnice, naj se oceni v denarju in pod kaznijo krive prisega odpravi Njegovemu Veličanstvu, ne da bi izpadel en sam belič.«

Hansemann skrajša postopek. Vse svoje Špance, ki imajo letni dohodek 400 tolarjev, je pozval, naj odkrijejo v letu dan, na katerega lahko pogrešajo 20 tolarjev. Male (ljudi) je pozval, naj se, drseči skali primerno, za približno 40 dni vzdrižjo vsakršne potrošnje. Če med avgustom in septembrom ne najdejo 20 tolarjev, jih bo oktobra iskal sodni izvrševalec po besedah: Iščite, pa boste našli.

Sledimo dalje »utemeljitvam«, ki nam jih poverja pruski nagajivec.

»Vsak dohodek,« nas pouči, »iz obrti v najširšem smislu besede, torej ne glede na to, ali se od njega plačuje obrtni davek, recimo dohodek zdravnikov, advokatov, lahko pride v poštev šele **po odbitku obratnih izdatkov**, vključno z obrestmi na dolgove, **ker se samo na ta način najde čisti dohodek**. Iz istega razloga je moral biti iz zahteve izvzet **obratniški obratni kapital**, kolikor znaša posojilni prispevek, izračunan po dohodku, kakor po obratnem kapitalu.«

Nous marchons de surprise en surprise. (Korakamo od presenečenja k presenečenju.) **Dohodek** more priti v poštev samo **po odbitku obratnega kapitala**, kajti prisilno posojilo ne more biti in naj bo nič drugega kot izredna oblika **davka na dohodek**. In obratni stroški spadajo k dohodku industrialca tako malo, kot pripadajo deblo in korenine drevesa njegovim sadovom. **Iz tega razloga**, torej ker naj bo obdavčen zgolj dohodek, ne pa obratni kapital, je obdavčen ravno obratni kapital in ne dohodek, če se zdi prvi način-fisku donosnejši. Gospodu Hansemannu je torej popolnoma vseeno, »na kakšen način se najde **čisti dohodek**«. Kar išče, je, »na kakšen način se da najti **največji dohodek**« za fisk. Gospod Hansemann, ki se loteva samega obratnega

kapitala, je podoben divjaku, ki podre drevo, da bi prišel do njegovih sadežev.

»Če torej znaša« (9. čl. zakonskega osnutka) »glede na obrtni obratni kapital odmerjena posojilna udeležba več kot glede na desetkratni znesek dohodka, nastopi prvi način cenitve« in se torej »zahteva« sam »obrotni obratni kapital«.

Kadarkoli se torej fisku zljubi, lahko vzame za osnovo premoženje namesto dohodka.

Ljudstvo zahteva, da se pregleda misteriozna pruska državna blagajna. Ministrstvo za delo odgovarja na to netaktno zahtevo s pridržkom, da si pozorno ogleda vse poslovne knjige in prevzame inventar premoženjskega stanja vseh svojih pripadnikov. Ustavna era se v Prusiji ne začneja s tem, da se da državno premoženje kontrolirati ljudstvu, temveč ljudsko premoženje državi, da se s tem na stežaj odpre vrata najnesramnejšemu vmešavanju birokracije v civilno občevarje in privatna razmerja. V Belgiji se je država prav tako zatekla k prisilnemu posojilu, vendar se je skromno držala davčnega registra in hipotečnih knjig, razpoložljivih javnih dokumentov. Ministrstvo za delo nasprotno preigrava špartanstvo iz pruske armade v prusko nacionalno ekonomijo.

V svojih »utemeljitvah« poskuša sicer Hansemann potolažiti meščana z vsakovrstnimi milimi besedami in prijateljskimi očitki.

»Osnovna razdelitev posojila,« mu prišepetava, »je samoocenitev.« Izogne se vsemu »sovražnemu«.

»Zahtevano ne bo niti sumarno navajanje posameznih delov premoženja... Za preverjanje samoocenitev postavljena okrožna komisija naj po poti prijateljskega, očitka pozove k primerni udeležbi in šele, če je ta pot neuspešna, oceni znesek. Proti tej odločitvi je možen priziv za okrožno komisijo itd.«

Samoocenitev! Niti sumarno navajanje posameznih delov premoženja! Prijateljski očitki! Priziv!

Reci, kaj še hočeš več?

Začnimo ravno s koncem, s prizivom.

16. člen določa:

»Zaplemba sledi ne glede na vloženi priziv v določenih rokih, s pridržkom povračila, kolikor se ugotovi utemeljenost priziva.«

Torej najprej eksekucija kljub prizivu, zatem utemeljitve kljub eksekuciji!

Še več!

S prizivom povzročeni »stroški bremenijo rekurenta, če je njegov priziv povsem ali delno zavrnjen, in se po potrebi izterjajo eksekutivno.« (19. čl.) Kdor pozna ekonomsko nemožnost eksaktne premoženjske cenitve, vidi na prvi pogled, da je priziv vedno moč delno zavrniti, rekurent je torej vsakokrat oškodovan. Priziv je torej lahko, kakršen hoče, globa je njegova nerazdružljiva senca. Vse spoštovanje prizivu!

Od priziva, konca, gremo nazaj k začetku, samoocenitvi.

Zdi se, da se gospod Hansemann ne boji, da bi se njegovi špartanci sami precenili nerazdružljiva. Po 13. čl. tvori »samonapoved prispevnih obveznikov osnovo za porazdelitev posojil.« Arhitektonika gospoda Hansemanna je takšna, da iz temeljev njegove stavbe nikakor ni moč sklepati na njene nadaljnje obrise.

Ali mnogo bolj »samonapoved«, ki naj jo v obliki »izjave« gospod »finančni minister ali po njegovem naročilu okrožna vlada izroči določenim uslužbencem« – ta osnova je zdaj globlje utemeljena. Po 14. čl. »se za preverjanje oddanih izjav sestane ena ali več komisij, katerih predsednike kakor siceršnje člane v številu najmanj pet imenuje finančni minister ali urad, ki mu to on naroči.« Imenovanje finančnega ministra ali urada, ki mu to on naroči, tvori torej pravo osnovo preverjanja. Če se samoocenitev razlikuje od »sodbe« te okrožne ali mestne komisije, ki jo imenuje finančni minister, se »samoocenjevalca« pozove, naj da izjavo (15. čl.). Zdaj lahko on izjavo da ali ne da, gre za to, ali le-ta komisija, ki jo imenuje finančni minister, »zadošča«. Če ne zadošča, »komisija po lastni oceni določi prispevek in o tem obvesti prispevnega obveznika.«

Najprej se prispevni obveznik sam oceni in o tem obvesti uradnika. Nato oceni uradnik in o tem obvesti prispevnega obveznika. Kaj je nastalo iz »samoocenitve?« Osnova je šla po zlo. Medtem pa, ko je samoocenitev nudila le povod za težavno »preverjanje« obveznika, se tuja ocenitev takoj sprevrže v eksekucijo. 16. čl. namreč odreja:

»Obravnave okrožnih (mestnih) komisij je treba izročiti okrožni vladi, ki mora potem takoj določiti vloge posojilnih zneskov in jih odpraviti dotičnim blagajnam za izterjevanje – v sili z eksekucijo – po predpisih, ki veljajo za (...) davke.«

Videli smo že, da pri prizivih ni vse »cvet«. Prizivna pot skriva tudi trne.

Prvič. Okrožno komisijo, ki preverja prizive, se oblikuje iz poslancev ki so jih po zakonu z dne 8. aprila 1848 izvolili voljeni volilni moške itd.

Toda vsa država je pred prisilnim posojilom razpadla v dva sovražna tabora, v tabor upornih in tabor dobrohotnih, katerih oddanega ali ponujenega prispevka okrožna komisija ni grajala. Poslanci smejo biti izvoljeni samo iz tabora dobrohotnih (17. čl.).

Drugič. »Predsedstvo vodi komisar, ki ga imenuje finančni minister in ki mu je lahko za nasvete dodeljen uradnik.« (18. čl.)

Tretjič. »Okrožna komisija je pooblaščenca, da odredi posebno ocenitev premoženja ali dohodka in v ta namen sprejme vrednostne takse ali dobi na vpogled poslovne knjige. Če ta sredstva ne zadostujejo, je mogoče od rekurenta zahtevati zagotovitev z veljavnostjo prisege.« (19. čl.)

Kdor se torej »ocenitvam« uradnikov, ki jih imenuje finančni minister, ne vda brez pomisleka – bo moral morda za kazni razkriti vse svoje premoženjske razmere dvema birokratom in 15 konkurentom. Trnjeva pot priziva! Hansemann se torej roga samo svoji publici, ko v utemeljitvah pravi:

»Osnovna porazdelitev posojila je samoocenitev. Da pa bi se te na noben način ne bi delale sovražno, sploh ni potrebno sumarično navajanje posameznih delov premoženja.«

Kazen za »krivopriječnika« Cervantesovega izdelovalca projektov niti v projektu ministrstva za delo ne manjka. Namesto da se je mučil s svojimi navideznimi utemeljitvami, bi naš Hansemann storil bolje, če bi dejal z možem iz komedije:

»Kako hočete, naj plačam stare dolgove in naredim nove, če mi ne posodite denarja?«

V tem trenutku pa, ko poskuša Prusija v korist svojih posebnih interesov izdati Nemčijo in se upreti centralni oblasti, je dolžnost vsakega patriota, da za prisilno posojilo prostovoljno ne prispeva nobene pare. Samo z dosledno odrezanostjo od življenjskih sredstev je lahko Prusijo prisiliti, da se vda Nemčiji.

prevredla: Mojca Dobnikar

ZAKAJ POTREBUJEMO *alternativno* KOMUNIKACIJO

Milan Balažic

Uveljavljanje zgodovinskega procesa samoupravne demokracije, ki je zajet v alternativni interesnega in mnenjskega pluralizma kot specifični obliki realizacije Marxove »asociacije svobodnih proizvajalcev« oziroma svobodne družbe samoupravljalcev, je šele na začetku svoje poti. Negacija petrificiranih oblik državnega socializma obenem z obvladovanjem tehnobirokratskih možnosti razvoja preko odtujenih centrov ekonomske, finančne in državne moči, je formalno deklarirano z integralnim sistemom, v katerega delovni človek odloča o pogojih in rezultatih svojega dela ter upravlja z družbo. Pluralizem družbenih interesov se seveda odraža tudi v sferi zavesti in se kaže kot »pluralizem idejne, znanstvene ter politične misli«, kot izraz »gibanja družbene zavesti«. In kot tak je tudi »organski del demokratičnega odločanja samoupravnih subjektov«.¹

Kardeljevska »diferencirano organizirana socialistična zavest« nosi v sebi vsekakor imperativ, da vse interese, ki vznikajo na različnih področjih družbenega življenja, ni nujno avtomatično prevajati v sfero politike, kajti integralni sistem samoupravljanja omogoča neposredno usklajevanje in reševanje interesov z metodo samoupravnega sporazumevanja. V družbenopolitično strukturirani skupnosti pluralizem protislovnih interesov, ki se pojavlja v vseh oblikah družbene zavesti, od politično-pravne, moralne, znanstvene do umetniške in filozofske, temelji na boju mnenj, soočanju stališč in interesov ter na permanentni kritiki družbene prakse. Prava iluzija je, da je mogoče konfliktno interese nekako

pomiriti in družbo spremeniti v nekonfliktno, identično, interesno nediferencirano, harmonično strukturo z enovito zavestjo in enotnim javnim mnenjem.

Mnenjski pluralizem je komplementarni del artikulacije stališč in interesov temeljne samoupravne ravnine, ki se preliva po institucionalnih in neinstitutionalnih kanalih, javno mnenje pa ni nič drugega kot izraz interesov razredov, slojev, skupin in drugih družbenih segmentov, ki realno eksistirajo v družbi. Jugoslovanska federacija je skupnost z ekstremno diferenciranostjo interesov. Njihove najpomembnejše vzroke najdemo v neenakomerni gospodarski razvitosti in na njej temelječi kulturni, verski, nacionalni in socialni diferenciaciji. Ker pa je družbeni dejanskosti še vedno čutili dokaj relevantne ostanke industrijske nerazvitosti in pečat polpretekle nedemokratične parlamentarnosti, se pojavlja država kot arbiter, ki z močjo oblasti rešuje interesne konflikte, producira že prej omenjene odtujene centre moči, duši samoupravno demokracijo in vsiljuje svoj posebni interes kot splošni interes.

Tako se sredi razvoja samoupravnih socialističnih odnosov struktura približuje farski meščanske reprezentance javnosti, ki jo glede na ekonomsko in politično moč sestavlja ozek krog velikih lastnikov, tehnobirokratske elite in vojaško-politične oligarhije. Ta javnost si prilasča pravico do artikulacije mnenja delavskega razreda in drugih depriviliranih slojev, nadzor pa poteka prek državnega in političnega stroja, prek sistema oligopolnih interesnih skupin in multinacionalnih družb, pa tudi

prek sistema neinstitucionalnih mehanizmov kot so množična občila, vzgojni sistem, cerkev in druga sredstva integralnega ideološkega in socializacijskega sistema. Liberalni model meščanske javnosti zasebnikov kot avtonomne, kritične, rezonirajoče javnosti, ki stopa v interakcijo z vlado, se preobrača v sredstvo vladajočega razreda in države za ohranjanje oblasti zasebnega in državnega kapitala ter politične oligarhije.

Ker gre pri javnem mnenju vedno za razredno determiniranost, ki sloni na razrednem značaju političnega sistema, gre pri samoupravni javnosti za bistveno drugačno javnost: za javnost, ki jo sestavljajo delovni ljudje in občani, ki združeni v svoje temeljne samoupravne organizacije in skupnosti neposredno svoja stališča in interese, tako v sferi dela kot v sferi oblasti. Zato mnenjski pluralizem ni neka abstraktna struktura, temveč odraz ostankov antagonističnih razrednih nasprotij, s tem da eksponenti oblasti ne morejo imeti nobenega posebnega interesa, ločenega od interesa delavskega razreda; prav tako pa javno mnenje, glede na svoje delavsko razredno bistvo, ne more imeti značaja politične opozicije, kot je to v meščanski strukturi javnosti.

Marx v »Kritiki Heglove filozofije državnega prava« zavre Heglovo pojmovanje javnega mnenja, za katerega najde le izraz »empirična splošnost pogledov in misli mnogih« ter kritizira postopke, s katerimi Hegel idealizira birokracijo in empirizira javno zavest. Nadalje ugotavlja, da je kritična javnost birokraciji nevarna, ker ruši njeno misterioznost in moč, je torej nega-

ktivni korelat birokracije. Pri tem gre za to, da se sporoča publiki **dejanski** predmet, in sicer **dejanski** publiki, sredstvo za doseg tega cilja pa je svobodni tisk, »oblast, pred katero izginja razlika med upravo in tistimi, s katerimi upravlja«. Svobodni tisk je produkt javnega menja in obnem sam javno mnenje, zato se Marx zavzema za popolno odpravo vsake cenzure, razen v okoliščinah uradne cenzure, ki jo je potrebno cenzurirati z ljudskim tiskom kot cenzuro vladnega tiska, katerega vsebina so vladne manipulacije.

V protitež vladavini birokratske samovolje, pasivne pokorščine, vere v avtoriteto, je treba postaviti načelo, da vsak, ki se uči pisati in brati, tudi **sme** pisati in brati, saj je svoboda splošna dobrina, pogoj zanjo pa je svoboda tiska: »Svobodni tisk je povsod odprto oko ljudskega duha, utelešeno zaupanje ljudstva v samega sebe, govoreča vez, ki povezuje posameznika z državo in svetom, utelešena kultura, ki materialne boje spreminja v duhovne boje in idealizira njihovo grobo materialno obliko... Tisk ni nič drugega in ne sme biti nič drugega kakor glasno, seveda čisto strastno ter v izražanju pretiravaajoče in napačno dnevno mišljenje ter čutenje kakega res kot ljudstvo mislečega ljudstva«. ³

Medtem ko ima marksovsko koncipirana javnost torej zakonodajno in kontrolno funkcijo, pa Lenin tematizira tisk v vlogi kolektivnega propagandista in agitatorja socialističnih idej ter organizatorja partije, kot kritično, polemično, vseljudoško javno tribuno, ki omogoča vsem »posobnim in pripravljenim« kritičnim duhom, da razgaljajo obstoječo družbeno ureditev. Funkcija tiska je po Leninu v povezovanju članstva revolucionarne partije oziroma delavskega gibanja, to funkcijo horizontalne politične komunikacije pa lahko opravlja le »avtonomno uredništvo«, ki je samostojno v odnosu do partijskih komitejev.

Leninove koncepcije tiska vsekakor ne smemo enačiti s poznejšimi stalinskimi vulgarizacijami, ki so vlogo tiska zreducirale na transmisijsko-propagandno dejavnost. Če govorimo o neki leninski koncepciji tiska, ne moremo prezreti aktualnosti ideje o tisku kot reprezentantu interesov široke javnosti delovnih množic, nosilcu javne kritike družbe, kar ni nič drugega kot implicitna formulacija tiska v funkciji razkrivanja družbenih protislovij in konfliktov, odkrivanju novih družbenih odnosov in izvajanju socialne kontrole. ⁴

V jugoslovanski družbeni dejavnosti že tja od vojne poteka bitka med birokratskim forumskim poročanjem in varnim slikanjem politično legitimne stvarnosti na eni, ter samoupravno koncipiranim tiskom kot integralnim delom sistema pluralizma samoupravnih interesov, ki na podlagi znanstvene analize artikulira in rešuje probleme in protislovja družbenega razvoja, na drugi strani. Tako utemeljen tisk pa lahko prevlada samo na podlagi neprimerno širše socialne strukture dejavnih občanov in delavcev ter na podlagi odprtih kanalov med delegati in delegatsko bazo – pod kontrolo široke javnosti. Gre za model demokratične samoupravne interakcije med delegatskimi skupščinami in delegatsko bazo, oziroma temeljno družbeno ravnino, ter za model interakcije med vlado in javnostjo kot posledico dialektike med samoupravnostjo in državnostjo.

Hkrati pa se v raziskavah razkrivajo procesi **formalizacije** institucionalnega sistema samoupravne demokracije: moč delegatskih skupščin prehaja na izvršilne organe, ki se pojavljajo kot osamosvojena oblast države, kot izvenskupščinska oblast, delegatske skupščine pa vse bolj izgubljajo svojo vlogo skupščin dela in politike, to je primarnih in neposrednih oblikovalcev konsenza javnosti, ter vlogo mehanizma za usklajevanje in integracijo družbenih interesov. To pomeni, da so skupščine potisnjene v vlogo formalnega potrjevalca in sprejemalca vnaprej pripravljenih predlogov, odločitev. Pozitivni vzratni tokovi in oblike demokratičnega dialoga

kot pogoja družbene morfogeneze so s tem onemogočeni, interakcija je omejena na aklamacijska sporočila in na razmerje med vlado in deli javnosti: poljavnosti ali elitističnih javnosti. Tako se v nekem smislu producira in reproducira oblika polivalentnega modela interakcije med vlado in javnostjo: država ohranja elemente samoupravnega komuniciranja, obenem pa se krepijo sestavine birokratskega državnega informiranja. Preden opredelimo mesto alternativne komunikacije, si oglejmo še nekaj empiričnih podatkov, ⁵ ki potrjujejo trditev, da so za razvoj delegatskega sistema esencialnega pomena prav javna občila.

Seznanjenost	Delavci (%)	Občani (%)
niso seznanjeni	34,3	42,5
seznanjeni post festum	19,3	21,4
seznanjeni prek javne razprave	23,5	17,2
seznanjeni v fazi predloga	7,6	8,4
seznanjeni v fazi ideje/pobude	6,0	5,5

Iz tabele je razvidno, da je seznanjenost delavcev in občanov s procesi odločanja v delegatskih skupščinah še vedno zelo skromna. Obnem pa je zaslediti izjemno rast vpliva izvršnih svetov občin na reševanje problemov v krajevni skupnosti (od 2,5% občanov v letu 1977 na 5,8% v letu 1981). Največ delavcev pripisuje vpliv direktorjem, upravnim in strokovnim strukturam ter vplivnim posameznikom (38,6%), zatem delavskemu svetu (27,6% – pred štirimi leti 31,7%) in šele nato lastnemu vplivu na zborih delavcev (23,7% – leta 1977 27,6%). Če k temu prištejemo še dejstvo, da se delegatski sistem še ni ustrezno uveljavil (delo delegatov v republiški skupščini spremlja prek informacijskih sredstev 80,6%, na sestankih z delegati le 1,6% občanov oziroma 82,3% in 4,3% delavcev) in da občani ter delovni ljudje spremljajo npr. delo zvezne skupščine izključno prek javnih občil (preko delegatskih sestankov je seznanjenih le 1,3% občanov in 3,2% delavcev), potem ti podatki zgovorno potrjujejo zgoraj navedene teze.

Vsaka družba reproducira poleg materialnih pogojev svoje eksistence tudi eksistenco na področju socialnega reda, političnega, ideološkega in vrednostnega sistema. Ideološki sistemi so nosilci procesov politične socializacije in ideološke homogenizacije. V tem okviru imajo množična občila eno najpomembnejših mest pri produkciji podobe resničnosti in pri totalizaciji kapitaliziranja vseh področij javnega življenja prek ohranjanja kapitalskih in blagovnih odnosov ter pri stabilizaciji strukture moči. V delu zahodnih demokracij, kjer se uveljavlja konotacija političnega pluralizma, se je etabliral **ideološki protiparat** alternativne komunikacije v funkciji razbijanja državno-kapitalističnih selekcijskih mehanizmov in različnih oblik cenzure in samocenzure. Le-ta s kritiko vladajočega razreda oziroma kapitalističnega produkcijskega načina izraža interese delavskega razreda in se odziva na akcije in ukrepe vlade z diskurzivno prakso negacije vladajoče politične misli in ideologije. Tipologija protiparata je naslednja: 1. institucionaliziran ideološki protiparat (Italija), 2. marginaliziran protiparat (Vel. Britanija), 3. fiktivni, latentni ali občasni protiparat (ZDA) in pod 4. alternativna politična komunikacija v socialističnih državno-partijskih sistemih, ki je pretežno latentna in je podvržena represivnim ukrepom.

Seveda tudi jugoslovanska družba v dosedanjem razvoju ni bila imuna pred alternativno politično komunikacijo. Da ne bi prihajalo do zamenjav, je treba takoj dodati ustrezno specifikacijo: »Očitno (pa) je potrebno razlikovati **med protiideologijo kot razrednim pojavom**, kot rezultatom spopada sil v neki družbi, in **med alternativno politično komunikacijo, ki se razvije v okviru**

mnenjskega in interesnega pluralizma samoupravne demokracije.« ⁶ Tu gre torej za to, da je treba razlikovati med protiideologijo, ki v sistemu socialističnega samoupravljanja odkrito ali prikrito nastopa z dogmatskih oziroma informbirojevskih ali anarholiberalnih pozicij, t. j. s pozicij unitarizma in centralizma, ali v smislu delne ali popolne restavracije kapitalizma, kar to protiideologijo nujno vrže na področje delovanja konzervativnih sil v naši družbi. Povsem nekaj drugega pa je alternativna komunikacija, ki se poraja predvsem kot reakcija na državno-birokratski model odločanja in informiranja ter nosi v sebi kontinuirani radikalni odpor proti birokratizaciji in formalizaciji političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Ta zvrst alternativne politične komunikacije je konstitutivni člen mnenjskega in interesnega pluralizma, ki vitalizira in demokratizira sistemske in komunikacijske kanale s tem, da ne deluje z neke nemogoče, »čiste«, value-free pozicije nad družbo ali morda s pozicijo opozicije, temveč se znotraj samoupravnega sistema bori za čim bolj dejansko artikulacijo in diferenciacijo mnenj in interesov, torej za udejanjanje kardeljevskega pluralizma samoupravnih interesov. Birokraciji je taka komunikacija »nevarna« zato, ker deklarirane postavke jemlje »resno«, ker se torej dejansko bori za soočanje različnih predlogov in izvaja stalni pritisk z namenom, da bi družbene odločitve strokovno utemeljili in znanstveno argumentirali. Simptomatično je, da se ta alternativna politična komunikacija v jugoslovanski praksi pojavlja predvsem v obliki študentskih časopisov, kot so Tribuna (Ljubljana), Studentski list (Zagreb), Student (Beograd) itd. Ost alternativne politične komunikacije je naperjena proti ideološki dominaciji birokracije, ki za različnimi mehanizmi subordinacije in ideološkega pritiska (akomodacija na normativni sistem, čut za neizogibnost, podrejanje zaradi tega, ker ni alternativ ali ker ljudje niso osveščeni, da alternative so), ⁷ producira politično marginalizacijo velikih segmentov populacije in jih ekskomunicira z mehanizmi represije. Alternativna komunikacija z visoko stopnjo korelacije z družbeno dejanskostjo, t. j. družbenoekonomski položaj dežele, kriza, nezaposlenost, padec standarda, terja nenehno adaptacijo in bogatenje političnega sistema glede na procese, ki poteka v družbeni praksi. S tem pa omogoča vzpostavitev relevantne politične moči delavskega razreda in drugih marginalnih slojev ter deluje akcijsko. Je odkrita, neposredna, človeška komunikacija, ki absorbira empirično zavest ljudskih množic, ki resničnost doživljajo v nenehnem eksistenčnem boju za zadovoljitev osnovnih potreb. Nenehno odpira razkorake med ideološkimi projekti in resničnostjo ter usmerja kritično pozornost od **uresničevanja** samoupravnih norm k analizi **delovanja** delegatskega sistema v družbeni dejanskosti.

Na podlagi povedanega lahko na kratko in efektno zaključimo z ugotovitvijo, v kateri se skriva bistvo alternativne politične komunikacije in spoznanja o njeni nujnosti v naši družbenopolitični praksi socialističnega samoupravljanja: ko pade birokracija, pade alternativna politična komunikacija.

Opombe

1 Kardelj. Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, Druga dopolnjena izdaja, ČZP Komunist, Ljubljana 1978, str. 119

2 Marx und Engels über die presse, Leipzig 1975, str. 52–55

3 Marx und Engels über die presse, Leipzig 1975, str. 49–50

4 več o tem: dr. France Vreg, Javno mnenje in samoupravna demokracija, Obzorja, Maribor 1980, str. 201–230

5 vir: dr. France Vreg, Procesi komuniciranja in odločanja v družbenopolitični skupnosti, Bilten št. 11, Raziskovani inštitut FSPN, december 1982

6 dr. France Vreg, Ibidem, str. 9

7 Göran Therborn, The Ideology of Power and the Power of Ideology, Verso Editions and NLB, London 1980, str. 94–98

GOLUBNJACA

in
mesto
pravega
gledalca

Andrej Drapal

V teatrskem svetu je precej znana postavka o naivnem gledalcu, ki ga dandanes najdemo mogoče le še med otroci. Ta naj bi v trenutku, ko skušajo zle sile z zvijačo ugonobiti poštene, a nevedne, stopil na oder in z osebnim prispevkom poskušal ukrčiti pot pravici, zgodba ni

toliko zanimiva zato, ker se ukvarja z nekim mitičnim človekom, in ker daje zato sodobnemu in kulturnemu gledalcu prividen občutek nadmoči, saj on sam ne bo šel delat take neumnosti – mnogo bolj je zanimiva evidenca, s katero zgodba predpostavlja, da se ta mitski

človek postavi na pravo stran. Ta evidenca kot da računa z nekim posebnim žarčenjem, ki ga umetniško delo usmerja proti svojim gledalcem, žarčenjem, ki etično poenoti to maso po sebi in zunaj teatra sicer dobrih in pa (predvsem) slabih. Tu nekje bi navsezadnje

